

Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságának határszéli csendőrsége

A kilencvenes években az Európai Unió pályázati formában lehetőséget biztosított arra, hogy a felsőoktatási intézmények tanulmányozzák az unió közigazgatását, majd a tapasztalatokat átadják a hazai közigazgatás munkatársainak, az unióhoz való csatlakozás felkészülésének keretében. A TEMPUS-program részeként, vezetésemmel a határőrizet és a rendvédelmi szervezetek együttműködésének a témáját tanulmányozta két munkacsoport. A tapasztalatokat pedig hazai multiplikátoroknak adtuk át. Az osztrák belügyminisztériumban tett látogatásunk során a tárca oktatásért felelős vezető személyisége az osztrák csendőrségnek az Európai Unió ausztriai határőrizetében betöltött szerepéről tájékoztatt bennünket. Ekkor Ausztriának a néhai Varsó Szerződés volt tagállamaival közös határai képezték az ausztriai uniós határokat.

Az elhangzottak során nyilvánvalóvá vált, hogy az osztrákok a dualizmus kori időszaknak a bosznia-hercegovinai csendőrségnek a határőrizeti mintáját követték az ezredfordulón. A Magyar Királyságban is ezt a mintát vették át a XIX. sz. végén. Mivel a témát már az 1980-as években feltártam és a kutatási eredményeimből egy monográfiát is készítettem, lelkesen jeleztem, hogy az osztrák metódus nem ismeretlen magyar földön.¹ Érdekes reakciót váltott ki a közlésem. Házigazdáink úgy folytatták a tájékoztatót, mintha meg sem szólaltam volna. Az ezredforduló osztrák határszéli csendőrségével kapcsolatosan a történelmi előzményekre való utalás pedig ismereteim szerint soha semmilyen kiadványban nem látott napvilágot.

Egy évtized sem telt el és az osztrák csendőrséget beolvasztották az osztrák rendőrségbe. Az integráció alapvető indoka az volt, hogy olcsóbb a rendvédelem működtetése egy szervezettel. Álláspontom szerint azonban az igazi indok nem az államháztartás költségvetésében keresendő. Úgy gondolom, hogy Ausztriában a rendfenntartásnak a büdzből való részesedése lényegesen nem változhatott a csendőrség beolvasztásával. Sokkal lényegesebbnek tartom azt a szemléletmódot, amely egy nagy múltú és eredményesen működő rendvédelmi testület az osztrák csendőrség megszüntetését eredményezte.

Már a bécsi látogatásunk során is furcsálltam, hogy az osztrák kollégák egy része könnyöyösen viselkedik olyan rendvédelem-történeti tapasztalatok iránt, amelyre pedig méltán lehetne büszke. Ehelyett a múlt hagyományait elhallgatva, csupán az uniós elvárásokat hangoztatva a jelenlegi vezetők érdemeit méltatja. Azóta sajnos többször és több helyen szembesültem azzal a tévhittel, hogy ami régi azt egyben elavultnak és helytelennek is tekintik. E nézetet hirdetőik semmibe veszik a hagyományokat és a tapasztalatokat. A rendvédelmet doktriner módon közelítik meg, egy elképzelt ideához szeretnék igazítani a valóságot. Ezen igyekezetükben zavarja őket a nemzeti hagyomány, a szakmatörténeti tapasztalat, amelyekből csupán azokat hajlandók tudomásul venni, amelyek erősítik doktriner nézeteik érvényesülését. Egekig magasznak viszont olyan külföldi modelleket, amelyek elképzeléseikkel rokonok. A dicsőítésben nem zavarja e köröket az sem, hogy kedvenc modelljeik a hazaitól eltérő kultúrkörnyezetben és történelmi körülmények között jöttek létre és fejlődtek.²

Véleményem szerint nagy hiba volna, ha a nemzeti múltat, annak részeként a rendvédelem-történeti tapasztalatokat, mellőzni kívánók nézetei válnának dominánssá. Meggyőződésem, hogy nemzeti és hivatástörténeti hagyományainkat ápolni kell. Sehová sem vezet az a téveszme, amely a nemzetek és az államok feloldódásában véli megtalálni a jövőt. Megítélésem szerint ezek a rémképek elsősorban arra alkalmasak, hogy legyengítsék a nemzeteket és államaikat, teret biztosítva a külföldi érdekeknek, hiszen a saját történelmét nem ismerő, azt lenéző populációt mindig könnyebb az idegen érdekek által befolyásolni, mint a büszke és öntudatos közösséget. A magyar rendvédelmet és annak részeként a határszéli csendőrséget nem lehet kiragadni a magyar állam és jogtörténet fejlődési folyamatából.³

Úgy gondolom tehát, hogy vétkes gondatlanság volna nemzeti múltunk rendvédelem-történeti része gondozásának az elhanyagolása, ugyanilyen hiba ha ezen tapasztalatokat az illetékesek figyelmen kívül hagyják. Olyan „testület” bemutatására kerül tehát sor, amelynek a példáját az utódok 100 év távlatából követték ugyan, azonban elfelejtettek tisztelni szakmai elődeik és az előtt a szervezet előtt, amelyben az elődök tevékenykedtek.

Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy helytelen egy-egy szakterületet vagy testületet a környezetéből kiragadva vizsgálni. Ebből fakadóan a korabeli magyar közigazgatás, rendvédelem és határőrizet lényegi vonásainak bemutatásától sem célszerű eltekinteni.

* Open Researcher and Contributor ID = Nyílt Kutató és Közreműködő Azonosító: <https://orcid.org/0000-0003-3368-2944>

A dualizmus

A magyar állam fejlődésében a dualizmus speciális időszaknak tekinthető ugyan, azonban szervesen következik az előzményekből. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcot cári segédlettel leverő HABSBERGOK königráti és solferinói veresége és a passzív rezisztencia, valamint a dinasztiát finanszírozó Rothschild-bankház bizalmának megrendülése, továbbá a magyar ellenállás kimerülése elvezetett a Kiegyezéshez. A HABSBERG-ház kénytelen volt sutba dobni a neoabszolutizmus egyik alappillé-rét alkotó jogeljátszási elméletet (Verwirkungstheorie).⁴ Létrejött a kiegyezés, amelyet az osztrák és a magyar törvényhozás is ratifikált.⁵

Az Osztrák-Magyar Monarchia két szuverén állam társulása volt, amelyben a két ország bizonyos ügyeit közösen intézte. Nem volt közös államfő. Ferenc József egy személyben töltötte be a legmagasabb osztrák és magyar tisztséget. Ő volt az osztrák császár és a magyar király. A Magyar Királyságban a magyar királyi méltóságból fakadóan voltak jogai. Nem létezett a társországok kormányai felett álló közös kormány sem. A közös ügyek intézése céljából azonban három közös minisztériumot hoztak létre a külügy-, a hadügy- és a két ügykör finansziális fedezetét kezelő pénzügyminisztériumot. E tárcák élére a minisztereket az uralkodó nevezte ki. A közös ügyek tárcáinak vezetői az uralkodónak tartoztak felelősséggel. A tárcák költségvetéseit azonban a két ország törvényalkotó testületeinek delegációi határozták meg. A költségek két társország közötti elosztási arányáról pedig ugyancsak a két ország törvényhozó testületei által létrehozott kvótabizottságok döntöttek. A kiegyezési törvény ugyan nem tett említést a közös minisztertanácsról, azonban az a gyakorlatban kialakult. A közös minisztertanács a közös ügyek legfelsőbb kormányzati tárgyalási szerve volt. A közös minisztertanácsban a közös minisztereken kívül rendszeresen részt vett az osztrák és a magyar miniszterelnök és a témától függően a két társország kormányainak szakminiszterei is. Az uralkodó elnökletével megvalósuló közös minisztertanácsi üléseket koronatanácsnak nevezték.⁶

A közös ügyek, – vagy ahogyan a magyar kiegyezési törvény nevezte a közös érdekeltségű viszonyok – közé tartoztak az úgynevezett pragmatikus ügyek – külügy, hadügy, és a finanszírozásukra szolgáló pénzügy – amelyek a Pragmatica Sanctio-ból származtak. Az uralkodói udvartartás, amely azonban lényegében kizáró jelleggel szerepelt a kiegyezési törvény magyar változatában. A hitelügy. Végül pedig az úgynevezett dualisztikus ügyek, amelyekbe beletartozott a vám- és kereskedelmi szerződés, a közvetett adózás, a vasút, a hajózás, a posta ügyek és a gazdasági szerződések külállamokkal. A dualisztikus ügyek esetében fenn állt a két társország önálló intézkedésének a lehetősége is, ha az egyezkedés nem járt eredménnyel. A dualisztikus ügyeket nem közös, de egyetértőleg intézendő ügyeknek is nevezték.⁷

A rendvédelem és annak részeként a csendőrség – mint a közigazgatás szerves alkotóeleme – nem tartozott a közös ügyek, illetve a közös érdekeltségű viszonyok közé. A Magyar Királyi Csendőrség mint rendvédelmi testület a belügyi tárca irányítása alatt állt.⁸ A csendőrség tagjai azonban személyiségükben katonának minősültek, ezért a honvédelmi tárcához tartoztak. A közös hadügyminisztérium ugyan nem felügyelte a személyüket, azonban – katonák lévén – lényegében ugyanazok az általános elvárások érvényesültek velük szemben is, mint általában a többi katonával szemben.⁹

A határszéli csendőrség mintavételét alkotó terrénium tekintetében nem érdektelen egy pillantást vetni Bosznia-Hercegovinára. Bosznia-Hercegovina 1878-tól 1908-ig okkupált tartományként, majd az annexió után az Osztrák-Magyar Monarchia részeként tartozott a dualista államalakulathoz. Okkupált tartományként ugyan közjogi értelemben a török birodalomhoz, közigazgatás tekintetében azonban Ausztria-Magyarországhoz tartozott.¹⁰ Ennek nyomán Bosznia-Hercegovinát bekapcsolták az Osztrák-Magyar Monarchia egységes vámterületébe.¹¹ Kiterjesztették a tartományra a dualista államalakulat mindkét társországában hatályban álló só- és dohányjövedékre, valamint a sör-, pálinka- és cukoradókra vonatkozó egységes jogszabályokat, valamint az egységes pénz-, mérték- és szabadalmi rendszert. A Bosznia-hercegovinai közigazgatás létrehozás és működtetése a közös pénzügyminiszter kompetenciáját gyarapította. Az osztrák és a magyar kormány abban az esetben szólhatott bele a tartományi közigazgatásba, ha a költségeket nem fedezték a tartományi bevételek, ide értve a beruházásokat is. A hozzájárulásról dönthettek Ausztria és Magyarország alkotmányos szervei. A viszonyok megváltoztatásához pedig a dualista Monarchia két állama törvényhozásainak az egyetértésére volt szükség.¹² A közigazgatást és annak részeként a rendvédelmi struktúrát is a két társország közös rendvédelmi jellemzőire tekintettel szervezték meg. Az annexió után sem változott a helyzet, csupán annyiban, hogy – az osztrák és a magyar fél jóváhagyásával – uralkodói pátensszel szűk körű belső önkormányzatot kapott a tartomány. Ez azonban nem mérsékelte a magyar és osztrák, valamint a közös szervezetek jogsultságait.¹³

A rendvédelem

Az Osztrák-Magyar Monarchiában a rendvédelem nem tartozott a közös ügyek – vagy ahogyan a magyar kiegyezési törvény fogalmazott a közös érdekeltségű viszonyok – közé. Mivel a Pragmatica Sanctio-ból származó pragmatikus ügyek és a dualisztikus ügyek részét képezte a rendvédelem, az a két társország belügye volt.¹⁴ Ennek ellenére azonban főbb vonulataiban a két ország rendvédelmi struktúrája hasonlított egymásra.¹⁵

Az Osztrák Császárságban és a Magyar Királyságban egyaránt a városokban a rendet a városi rendőrségek, vidéken pedig a csendőrség tartotta fenn.¹⁶ Mindkét társország rendelkezett pénzügyőr-séggel, az államfő és környezet védelmére hivatott testőrséggel, valamint határőrizeti testületekkel és büntetés-végrehajtási szervezettel.¹⁷ A két társországban a központi államhatalom rendfenntartási monopóliuma ismeretlen volt.¹⁸ Szükség esetén mindkét országban bevonható volt a haderő a rend helyreállításába.¹⁹

A Magyar Királyságban a központi államhatalom azokon a helyeken hozott létre közvetlen alárendeltségében rendfenntartó testületet, amely területek az állam egészének működése szempontjából kimagasló jelentőséggel bírtak, illetve ahol az önkormányzatok az adott rendvédelmi feladatkör ellátására alkalmatlanok voltak. A központi államhatalomnak alárendelt rendvédelmi testületeket az országgyűlés hozta létre és a kormány felügyelte az illetékes szaktárca által. Az önkormányzati rendvédelmi testületek létrehozására az önkormányzati közgyűlések voltak hivatottak, felügyeletüket pedig az önkormányzatok vezető testületei látták el.²⁰

A kormánynak közvetlenül alárendelt rendvédelmi testületek voltak:

- a Magyar Királyi Nemesi Testőrség (a testület reorganizálására a Kiegyezés kapcsán uralkodói elhatározással került sor, 89 fővel működött);
- a Magyar Királyi Darabont Testőrség (1904-ben hozták létre, 53 fővel működött);
- a Magyar Királyi Koronaőrség (jogfolytonosság alapján, 58 fővel működött);
- a Magyar Királyi Képviselőházi Őrség (1912-ben hozták létre, 58 fővel működött);
- a Magyar Királyi Pénzügyőrség (a neoabszolutizmusban létrehozott szervezet átvett és átfurmált utódként működött 5500 főnyi létszámmal);
- a büntetés-végrehajtás szervezetét az igazságügyi tárca felügyelte és működését jogszabályokkal szabályozta, a többfokozatú büntetés-végrehajtási intézetek azonban különböző szervezetek felügyeletével működtek, így például a járásbíróságok és a törvényszékek mellett működő fogházakat ezen bíróságok, illetve a királyi ügyészségek felügyelték.
- A Fővárosi Állami Rendőrség (1872-ben ideiglenesen, majd 1881-ben végelegesen a kormány felügyelete alá rendelték a budapesti városi rendőrséget, melynek létszáma mintegy 2000 fő volt);
- A Magyar Királyi Határrendőrség (1903-ban hoztak törvényt a felállítására, azonban a létrehozására csupán 1906-ban került sor, legnagyobb létszámmal – 500 fővel – a háborúban működött);
- A Magyar Királyi Fiumei Rendőrség (tekintettel Fiumének a Magyar Királyságban betöltött speciális szerepére a városi rendőrséget 1916-ban „államosították” azaz a kormány közvetlen felügyelete alá vonták);
- A Magyar Királyi Csendőrség (1881-ben hozták létre, azonban csaknem fél évtizedbe telt az ország teljes területére kiterjedő – mintegy 12000 fős – szervezet kiépítése).²¹

A rendvédelemben az önkormányzatok a városi rendőrségeik (hozzátartólegesen 10000 fő) és a mezőrendőrségek által vettek részt.²² **(I. sz. melléklet)**

A rendvédelmi struktúra elméleti alapjai a centralisták és a municipálisok vitája során kristályosodott ki.²³ A szervezetek kialakítása pedig négyféle forrásból táplálkozott. Egyes szervezetek története az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcot megelőző rendiségi időszakban gyökerezett, mint például a koronaőrség, a nemesi testőrség, a városi rendőrségek, a büntetés-végrehajtási őrségek és a mezőrendőrség.²⁴ Más szervezeteket a neoabszolutizmus idején hoztak létre, melyeket legitim magyar kormány átvett és a polgári magyar állam igényeinek megfelelően átfurmált, mint például a pénzügyőrség. Magyarország azonban nem vett át minden szervezetet, amelyet – a birodalom egység és biztonsága érdekében – az uralkodó helyesnek tartott volna. A titkosrendőrség és munkatársai, valamint a csendőrség átvételétől a magyar fél elzárkózott, mivel a titkosrendőrség alapfeladataként, a csendőrség pedig más jellegű szolgálati teendőinek ellátása mellett részt vett az elnyomó HABSBURG-hatalom részeként magyar hazafiak üldözésében.²⁵

E szervezetek egy részét nevezetesen a csendőrséget azonban újra létrehozták, merőben új személyi állománnyal és a politikai üldözések tartalom mellőzésével, mivel nélkülözhetetlennek bizonyult polgári rend létrehozása és fenntartása terén. A XIX. században Európa valamennyi államában létre-

hozták a csendőrséget, mert a legtakarékosabb és a leghatékonyabb rendvédelmi szervezetnek bizonyult és léte összeforrt a polgári állammal.²⁶

A Kiegyezés utáni magyar rendvédelmi struktúra – a Magyar Királyság területén korábban nem működő – új rendvédelmi testületekkel is gyarapodott. Ezek voltak a darabont testőrség, a képviselőházi őrség és a határrendőrség.²⁷

Mivel a Magyar Királyságban a rendvédelem monopóliuma nem létezett, a rendvédelemre vonatkozó törvények nem egy-egy rendvédelmi testületet céloztak meg. A rendvédelmet szabályozó törvények azonban valamennyi a rend fenntartásában részt vevő testületre vonatkoztak. A létrehozó, azaz a központi államhatalom, illetve az önkormányzatok humán viszonyait rendező jogszabályok vonatkoztak az általuk felállított testületekre is.

A Magyar Királyi Csendőrség létrehozása nyomán azonban ez a helyzet disszonanciát okozott, mivel a városi rendőrségek személyi állománya – anélkül, hogy a körülményei megváltoztak volna – a csendőrséghez viszonyítva hátrányos helyzetbe került. A Magyar Királyi Csendőrség tagjai ugyanis katonának minősültek, így rájuk az állami alkalmazottakra érvényes előírások vonatkoztak. Ebből fakadóan a tiszt állományt a XI. állami fizetési osztály megfelelőjébe sorolták be. Ellátásuk stabil és kiszámítható volt. Munkaviszonyuk állandó volt és nyugdíjjogosultak voltak. Ezzel szemben pedig az önkormányzati ellátásban részesülő rendőrtiszteket hat évre választották, mint a többi önkormányzati tisztviselőt. Nyugdíjra nem voltak jogosultak és az ellátásuk is eltért önkormányzatonként oly módon, hogy az állami juttatásban részesülőkétől elmaradt. Az önkormányzati kompetenciába tartozó rendőrségek tisztjei – a korabeli fogalmak szerinti rendőr tisztviselők – arra törekedtek, hogy elérjék a csendőr tisztek helyzetét.²⁸

Ezért az MROE-ban (Magyar Rendőrtisztviselők Országos Egyesületében) mozgalmat indítottak az önkormányzati rendőrségek államosítása céljából. A cél elérése érdekében könyveket írtak, konferenciákat szerveztek, petíciót nyújtottak át a kormányfőnek stb. Mozgalmukat kedvező történelmi időszakban indították. A magyar állam történetében ugyanis a dualizmus időszakát a centralizáció jellemezte, bár a központosítás messze elmaradt a későbbi időszakok magyar állama mögött. Tény azonban, hogy a központi államhatalom képviselőinek az államról alkotott felfogásába beleillett az államosított rendőrség. Az önkormányzatok többsége pedig örült volna, ha az állam levette volna a vállalkról a rendvédelmi szervezetük fenntartásának terheit, de a rendőrség továbbra is működött volna. A városi rendőrségek államosítására irányuló indítvány kedvező fogadtatása nyomán a belügyminisztérium szervezetében a rendőrségek államosításának törvényét előkészítő osztályt állítottak fel. Az osztály által létrehozott javaslatot azonban az országgyűlés átdolgozásra visszaadta. Az I. vh. kitörése mellett pedig a téma nem került újra a törvényhozó testület elé. A magyarországi önkormányzati rendőrségeket végül is 1919-ben államosították.²⁹

A dualizmus kori rendvédelmi struktúra vizsgálata nyilvánvalóvá teszi, hogy a kortársak nem törekedtek – a diktatúrában jellemző – döntően egy szervezetbe tömörített rendvédelmi intézményrendszer létrehozására. A rend védelmében lényegében az egész magyar állam részt vett bár eltérő feladatkörökkel és kompetenciákkal. Az eredményes rendteremtéshez jelentős mértékben hozzájárult még az állam két, egymástól elütő részterülete is. Szükség esetén ugyanis a haderő csapatai is bevonhatóak voltak a rendvédelmi feladatok teljesítésébe.³⁰

A véderő igénybevételi lehetőségénél – amelyet szigorú feltételekhez és szabályokhoz kötöttek, lényegében rendkívüli helyzetek kezeléseiben történő részvételre szorítva a haderő rendvédelmi tevékenységét – sokkal fontosabb volt a magyar rendvédelmi rendszer társadalmi támogatottsága. A rendvédelmi monopólium hiányából fakadóan a tulajdonnal rendelkezőkkel szemben társadalmi elvárás volt, hogy igyekezzenek mindent megtenni vagyoniuk védelme érdekében. A rendvédelmi testületek tevékenységük során pedig, a tulajdonosok által a vagyoniuk védelme érdekében létrehozott személyi és tárgyi rendszert hasznosítva végezték a tevékenységüket. Ily módon lényegében mérsékeltebb személyi és tárgyi feltételrendszer birtokában jóval nagyobb eredményeket lehetett elérni, mint a vagyoni védelmi rendszer támogatásának hiányával. A Magyar Királyságban törvények írták elő, hogy az erdő-, gát-, vasút- és távírda tulajdonosok mekkora terület, illetve vonalhossz után kötelesek őrszemélyzetet fenntartani. Ez a személyzet nem csupán őrizte az ország infrastruktúrájának műtárgyait, hanem a karbantartásban is részt vett. A pályaoőrök, gátőrök, vadőrök stb. az ország területét lényegében hálószerűen teljes egészében lefedték. Elképzelhetetlen volt, hogy a tudomásuk nélkül bármilyen cselekmény létrejöjjön az őrizetükre bízott területen. Őket úgynevezett közbiztonsági személynek tekintették. Joguk volt a tetten ért személyeket feltartóztatni és a rendvédelmi szervezeteknek átadni. A mintegy 287 000 km² területű és csaknem 20 millió fős dualizmus kori Magyar Királyságban a társadalmi segítők ezen népes csoportja mintegy 125 000 főre tehető. A közhatalósági jogkörrel felruházott személyek

államilag szervezett – mai fogalmak szerint akkreditált – tanfolyamok eredményes elvégzése nyomán voltak munkába állíthatók, ha letették a közhatósági jogkörrel felruházott személyek esküjét az erre kijelölt állami hatóság előtt. Hivatali jelvényüket a ruhájukon kellett viselniük. A jelvény motívumait úgy tervezték meg, hogy az analfabéták is megértsék. A közhatósági személyeket az őket alkalmazó tulajdonosok lőfegyverrel is ellátták. Valamennyi költséget a foglalkoztatók és nem az állam viselték. A civil rendvédelem ezen fajtájának működése eredményeként, gyakran előfordult, hogy a kiérkező járőrnek a közhatósági személyek átadták az elfogott törvénysértőt és bűnjeleket.³¹

A dualizmus időszakában a nyugat-európai fejlődési vonalba tartozó, de azon belüli lemaradását lényegében pótló Magyar Királyság rendvédelme elérte a fejlettebb régiók rendvédelmi színvonalát, anélkül azonban, hogy nemzeti arculatát elveszítette volna. A Magyar Királyságban olyan rendvédelem alakult ki, amely főbb paramétereit tekintve harmonizált az Osztrák-Magyar Monarchián belüli társországgal, és így a nyugat-európai rendvédelmi struktúrával is kompatibilissá vált. Emellett azonban tükrözte a kárpát-medencei fejlődésnek a rendvédelmi tevékenységgel szemben támasztott sajátos igényeit.

Nemzeti rendvédelem-történetünkben a dualizmus kora a nyugat-európai ihletésű, polgári típusú magyar rendvédelmi struktúra kiépülésének időszaka volt.

A századfordulóra kiépülő új, nemzeti rendvédelmünket a liberális eszmék jelenléte jellemezte. A XIX. század végén, illetve a XX. század elején működő magyarországi rendvédelmi szervezetek nem csupán funkciójukban és struktúrájukban, hanem működési alapelveiket illetően is a korabeli nyugat-európai liberális gyakorlatnak feleltek meg. E rendvédelmi filozófia lényegét nem az államközpontúság, hanem a korabeli értelmezés szerinti emberi szabadságjogok biztosítása alkotta.

Az új rendvédelmi rendszer több fázisban épült ki. *Az első időszak 1867-től 1881-ig terjedt.* E periódusban

- A kiegyezési törvény értelmében **felszámolták** a Magyar Királyságban **az osztrák rendfenntartó szerveket**, mivel a rend fenntartása mindkét társország belügyévé vált.

- **Az osztrák szervezetek helyébe magyar testületek léptek**, ez azonban kétféle módon történt. Ahol a szervezetnek nem voltak magyarországi gyökerei – mint például a pénzügyőrség esetében – ott a régi szervezet szakembergárdáját vették át, és a német nyelvű működési szabályzatot fordították le magyarra.

- Ahol ez az út nem volt kivitelezhető – például a csendőrség tekintetében, a lakosság ellenszenvé miatt – ott a korábbi alkotmányos szervezeteket erősítették meg, mint a városi, vármegyei rendőri szervezeteket.

- Egyes területeken a megszüntetés is elhúzódott. A katonai határőrvidéket például csak 1872-ben számolta fel az uralkodó, az intézkedés végrehajtásával kapcsolatos feladatok pedig gyakorlatilag az 1880-as évek közepére fejeződtek be. Erdélyben és Horvátországban a csendőrség feloszlata is elmaradt, azonban 1876-ban ezek a szervezetek magyar felügyelet alá kerültek.

- Összességében az volt a jellemző, hogy az osztrák rendvédelmi szervek megszűntek működni az országban. Ezek a testületek magas szakmai színvonalat képviseltek ugyan, de a HABSBURG-elnyomás megvalósítói voltak, s így az ország lakosságának ellenszenvét váltották ki. Az új felelős magyar kormány csak egyet tehetett: fel- éslesztette az alkotmányos, a neoabszolutizmus előtt működött szerveket. Ezek ugyan - különösen a vármegyei rendőrség - nem voltak különösebben modernnek tekinthetők, a lakosság azonban hajlandó volt elfogadni őket. A további fejlesztések alapját ezek a testületek képezték.

- Az első időszak sajátossága volt továbbá, hogy a rendvédelem terén **nyilvánvalóvá** váltak azok az igények, amelyeket – túl az általános közbiztonsági szempontokon – az ország fejlődésének, illetve a társországgal való együttműködésnek az elősegítésére **célszerűnek látszott kielégíteni.**

A második időszak 1881-től 1912 végéig tartott. Ebben a periódusban a nyugat-európai tapasztalatokkal harmonizálva és tekintetbe véve a kárpát-medencei igényeket az előző időszak szervezeteiből kiindulva kiépítették az új rendvédelmi struktúrát.

A fejlesztésnek három útja volt. A régi struktúrák belső átalakításával hoztak létre új minőséget. Ez a megoldás jellemezte a városi rendőrségeket. A másik utat az jelentette, amikor a hagyományos szervezet helyébe újat állítottak. Ez játszódott le a vármegyeiek esetében, amikor a pandúrszervezetet felváltotta a Magyar Királyi Csendőrség. A harmadik út pedig az volt, amikor lényegében előzmények nélkül hoztak létre egy korszerű rendvédelmi testületet, ahogy az a Magyar Királyi Határrendőrség felállításában történt.

A második időszak két alperiódusra osztható fel. Az első alperiódusban a '90-es évek közepére – a Magyar Királyi Határrendőrség kivételével – **felállt az új rendvédelmi rendszer.** A második alperi-

ódust, a századforduló éveit már az új magyar rendvédelmi struktúra megszilárdulása, az előre nem látható, illetve menet közben felmerülő kérdések tisztázása **jellemezte**. Ebben az alperiódusban, kissé megkésve került sor a Magyar Királyi Határrendőrség felállítására. Mivel azonban a magyar határőrizet a század elején dinamikusan fejlődött, a tízes évek elejére a szervezet már a térség rendvédelmi struktúrája szilárd oszlopának számított.

*A harmadik időszak 1912-től a háború kitöréséig terjedt. Ezt az időszakot a háborús rendvédelem viszonyaira történő felkészülés jellemezte.*³²

A határőrizet

A dualizmus kori magyar határőrizet a rendvédelem szerves részét alkotta, egyben pedig speciális feladatai voltak a kivételes hatalom időszakában.

A dualizmus kori magyar határőrizet alapelve az volt, hogy a rendvédelmi testületek határmenti alakulatai lássák el rész határőrizeti teendőket, amelyek az alapfeladataikkal harmonizálnak. Elődeink nem tartották szükségesnek olyan határőrizeti testület létrehozását, amely önálló szervezetként funkcionálva megvalósítja a határőrizet klasszikus triászát, azaz az úgynevezett zöld határ őrizetét, a határforgalom ellenőrzését és a határrend betartását. A Magyar Királyság államhatárainak döntő többségén nem is volt szükség határőrizet magvalósítására, hiszen azok az Osztrák-Magyar Monarchia belső határai voltak és azokat így bárki, bárhol és bármikor átléphette, mint az úgynevezett schengeni határokat az Európai Unióban. A Magyar Királyság határvonalai közül egyedül a román-magyar és a szerb-magyar határ egyezett meg az Osztrák-Magyar Monarchia határvonalával. Ezek az úgynevezett külső határok már igényelték a határvonal őrzését.³³

A Magyar Királyságnak az Osztrák-Magyar Monarchiával egybe eső határszakaszai a közös vámterület határainak egy részét is alkották. E mellett a román fejedelemségek, majd a Román Királyság és a Szerb Királyság útlevélhez kötötte az országba történő belépéseket. A román törvények ugyan vízumkötelezettséget is tartalmaztak, ezt azonban a román határőrizeti szervezetek nem igényelték a beutazóktól. Magyarországon törvénybe iktatták, hogy a Magyar Királyság állampolgárai szabadon választhatják meg lakhelyüket, utiokmány nélkül jogosultak bárhová utazni, az ország határain túlra is. Ugyancsak utiokmány nélkül léphettek a magyar állam területére a külföldi országok polgárai. Az általános alapszabályhoz képest csupán néhány megszorítást tartalmazott törvényi szabályozás az útlevél kötelezettség tekintetében. Engedélyhez kötötték a hadköteles korú és a szabadságvesztésre ítélt magyar állampolgárok határátlépését, illetve kölcsönösség elvén előírták az útlevél kötelezettséget mindazon állam polgárainak, amely államok útlevélhez kötötték a Magyar Királyság polgárainak az államuk területére történő belépését.³⁴

A korabeli magyar határőrizetnek tehát az ellenőrzésre kötelezettekkel kellett koncentrálnia. A határőrzés szabályozása és módszere is liberális szellemű volt. A magyar és a túloldali határőrizeti testületek munkatársai és házuk népe engedély nélkül mehetett például a legközelebbi túloldali településre. Ennek oka abban rejlett, hogy a határ mentén szolgálatot teljesítők a lehető legpraktikusabban valósíthassák meg vásárlásaikat, mivel sok esetben – mindkét állam határőrizeti testülete tekintetében – a legközelebbi település a túloldalon helyezkedett el. A liberális jellegű határőrizetet jól példázza azon utasítás is, amely előírta a magyar határőrizetben részt vállaló testületek munkatársai számára, hogy a határátlépésre utiokmány nélkül jelentkezőket is át kell engedni a határon, ha egyébként emlékeznek arra, hogy az illetőnek van útlevele. Ekkor alakultak ki a kishatárforgalmi kedvezmények is, amelyek alapját képezték a trianoni békediktátummal elcsatolt területek határmenti lakosai kedvezményes határforgalmának. A kishatárforgalmi utiokmány birtokában számos helyen kedvező feltételekkel léphetek át a határt mindkét ország polgárai és a túloldalon széles területsávban mozoghattak. A határon átnyúló földtulajdonnal rendelkező kettős birtokosok és alkalmazottaik például földjükön bármikor és bárhol átléphettek a határt és el is hagyhatták a birtokukat a túloldalon, ha rendelkeztek kishatárforgalmi okmánnyal. A kishatárforgalmi utiokmányok kiállítását pedig a hatóságok széles körben értelmezték. Lényegében nem csupán azok kaptak ilyen utiokmányt, akik a határmenti 40 km-es területsávban laktak, vagy a túloldalon tulajdonuk volt, illetve dolgoztak, hanem bárki, akinek elintéznivalója volt a szomszéd állam területén.³⁵

A dualizmus kori magyar határőrizet lényegében tehát a román-magyar és a szerb-magyar határra szorítkozott, bár nyomokban a Magyar Királyságnak a belső határain is fellelhető volt. A korabeli jogi szabályozás sajtószabadságot biztosított. Akadtak azonban olyan íráskorok, amelyek nem voltak rokoníthatók a korabeli közgondolkodással. Ezeket a publikációkat kitiltották a postai terjesztésből. Előállítástuk általában az osztrák örökös tartományok nyomdáiban valósították meg. Ebből fakadóan az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság határán a magyar hatóságok feltartóztatták az ilyen tartalmú pos-

tai küldeményeket. A román-magyar és a szerb-magyar határon is akadtak – a határszakasz jellegéből fakadó – speciális teendői a magyar hatóságoknak. Fiatal lányokat megszedítő emberkereskedők igyekeztek kijuttatni áldozataikat a határon a balkáni bordélyházak számára. A magyar határőrizeti testületek feladata volt ezen lányok feltartóztatása és visszajuttatása családi környezetükbe. A dualizmus időszakában az önálló életvitelhez szükséges anyagi forrásokkal nem rendelkezőket visszajuttathatták szülőföldjük településére, mert ennek a közösségnek képezte kötelességét az ezen személyekről való gondoskodás. A Magyar Királyság külső határvonalának őrzése azért is fontos volt, mert Magyarország az állategészségügy terén a XIX. század végére olyan helyzetet teremtett az országban, amely lehetővé tette a megtermelt hús eladását a nyugat-európai piacokon. Ennek az állapotnak a veszélyeztetése nehéz helyzetbe hozhatta volna a magyar mezőgazdaság egyik fontos bevételi forrását. Ezért is volt fontos a szerb és a román határ őrzése, mivel a két szomszédos országban az állategészségügy helyzete messze alulmaradt a magyarországitól. A határszéli csendőrség felállításának egyik legfontosabb oka e két szomszédos ország és a Magyar Királyság állatállománya közötti illegális forgalom megakadályozása volt.³⁶

Magyarország külső határain határőrizeti feladatokat láttak el:

- a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti alakulatai, amelyek 1867-től a zöld határt őrizték;
- az állami állategészségügyi hálózat részeként a XIX. század utolsó negyedétől működő Belépőállomások, amelyek a határátkelőhelyeken a beteg állatok és egészségtelen mezőgazdasági termékek határon történő átjuttatását voltak hivatottak meggátolni;
- a századfordulótól a humán betegek által a határon áthurcolt esetleges járványok megelőzése érdekében humán orvosok is működtek a távolsági határforgalmat lebonyolító határállomásokon;
- a határszéli csendőrség, amely – a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti csapataival együttműködve – az 1890-es évektől őrizte a zöldhatárt, megjelenésével biztosítva a kétféle határőrzetet;
- a Magyar Királyi Határrendőrség, amely a határőrzetben részt vevő testületek munkáját hangolta össze, megvalósította az útlevélköteles határszakaszokon a távolsági határforgalom ellenőrzését, ellátta a határvonal fenntartásával kapcsolatos teendőket, valamint a határőrzetben esetenként bevonható rendvédelmi erők határőrizeti teendőit szervezte, 1906-tól működött;
- az erdőhatóságok határmenti szervezetei munkatársainak is kötelességük volt a határőrizeti testületek tevékenységének segítése munkájuk során;
- ugyancsak segíteniük kellett a határőrizeti teendők ellátását az Adria-parti rév hivataloknak³⁷ (**II. sz. melléklet**);

A határőrizeti koncepció illeszkedett a rendvédelembe, hiszen:

- több testület összehangolt működése által valósult meg a határőrzet, ahogyan az ország belsejében a közrendet is több rendvédelmi szervezet együttes tevékenység nyomán tartották fenn;
- az erdőhatóságok és a rév hivatalok támogatása hathatós civil segítséget nyújtott a határőrzet eredményes megvalósításához, mint ahogyan a közbiztonsági állapotok javítását is elősegítették az ország belsejében a pályaőrök, gátőrök, vadőrök stb. közhatósági személyként megvalósuló tevékenysége;
- a haderő is részt vehetett szükség esetén a határőrzetben, erre akkor kerülhetett sor, ha nagy létszám igénybevétele vált szükségessé, mint a járványok esetén felállítandó kordonszolgálat esetében.³⁸

A határőrzet egyértelműen a korabeli rendvédelem részét képezte. A kivételes hatalom időszakának tekintetében a magyar határőrzet azonban némileg eltért a rendvédelem egészétől. A Magyar Királyságban a háború időszakára biztosított kivételes hatalmat a polgári hatóságok gyakorolták, ellentétben az Osztrák Császárság örökös tartományaival, ahol e jogkör a haderőt illette meg. Az Osztrák Császárságban a német, a Magyar Királyságban pedig az angol mintát követték. Magyarországon tehát a rendvédelem még a kivételes hatalom időszakában sem került a véderő alárendeltségébe.³⁹ A hadműveleti területeken azonban a rendvédelmi szervezetek a testületileg illetékes katonai parancsnokság irányítása alá kerültek. E tekintetben nem volt különbség a határőrizeti és a többi rendvédelmi testület között. A magyar határőrzet két testületét, nevezetesen a Magyar Királyi Pénzügyőrségnek az ország külső határai mentén állomásozó csapatait és a határszéli csendőrséget bevonták a kivételes hatalom időszakára tervezett védelmi, illetve támadó műveletek előkészítésébe és megvalósításába. Ezek már olyan speciális – a testület határőrizeti feladataiból fakadó – teendők voltak, amelyeket más testület nem teljesíthetett.⁴⁰

A századforduló magyar határőrzete kialakulásának több oka van:

- Az Osztrák-Magyar Monarchia kiegyezésen nyugvó létrehozása során nem kívántak idejét múlt elveket és ahhoz kötődő struktúrát funkcionáltatni. Ezért került a határvédelem a haderőhöz, a határőrzet pedig a közigazgatáshoz a Nyugat-európában már bevált gyakorlatnak megfelelően.

- A Magyar Királyság vezetőit a takarékoság sarkallta. A polgári magyar állam kialakítása során számos szakhatósággal gyarapodott a közigazgatás, mely a költségvetést duzzasztotta. Ahol nem látták feltétlenül szükségesnek új szakhatóság létrejöttét, ott azt nem kezdeményezték.

- A Monarchián belüli és a szomszédos országok közbiztonsági állapota nem indokolta haderő álmásztatását a határvonal mentén, mert fegyveres csapatok portyáira nem kellett számítani.

- A formálódó alkotmányos monarchia körülményeihez jól igazodott az a szituáció, hogy a rendvédelem egy szakága lényegében törvényekkel és rendeletekkel volt irányítható, amit maga a struktúra tett lehetővé. E szervezeti felépítés azonban csupán a központi vezetés részéről történő koordinációt foglalta magába, illetve tette lehetővé, amely viszont elegendőnek bizonyult a határőrizet eredményes működéséhez.

- A dualisztikus államforma nem kedvezett annak, hogy – a kontinens nyugati államainak mintájára – a vám-, illetve pénzügyőri szervezetek lássák el a határőrizeti teendőket. Kezdetben ugyan ezt a modellt alkalmazták a Magyar Királyságban, azonban a két társország határain részlegesen megvalósuló határőrizeti feladatokhoz kötődően fokozatosan a belügyi tárca kompetenciájába került a határőrizeti vezető szerep.

- A struktúra kialakulása fokozatosan ment végbe, így tükrözte a fejlődő polgári magyar társadalom állam igényeit, ahhoz kiválóan alkalmazkodott.

- Összességében a századelőre tehát kialakult a polgári magyar határőrizeti struktúra. E szervezet a nyugat-európai mintát követte, azonban tekintettel volt a Monarchia társországának határőrizeti rendszerére és a magyar igényekre. Az új magyar határőrizet fokozatosan – a magyar állam fejlődési folyamatához igazodva – alakult ki.

A fejlődés következményeként olyan határőrizeti struktúra alakult ki amely:

- elvált a határvédelemtől (ez utóbbi teendő a véderő feladatkörét irányította);
- kialakult – a polgári igényeknek megfelelő határőrizeti feladatrendszer, amely a zöld határ őrizetét, a határfogalom ellenőrzését és a határrendészeti teendőket foglalta magába a sajátos monarchiabeli politikai körülményeknek megfelelően;
- az egyes határőrizeti részfeladatokat olyan szervezetek határ-menti részlegei valósították, amelyek alapfeladatköre harmonizált az adott határőrizeti részfeladatokkal, ugyanakkor a teljes határőrizeti feladatrendszert egy testület koordinálta;
- a határőrizet irányítása a hadügytől – a pénzügyi tárcán keresztül – a belügyhöz került;
- kis létszámmal és takarékos módon, ugyanakkor eredményesen működött;
- több lépcsős határőrizetet valósított meg az Osztrák-Magyar Monarchiának a Magyar Királysággal egybe eső határszakaszán, ahol az egyik lépcsőt a határmenti csendőri, a másik lépcsőt pedig a határmenti pénzügyőri erők képezték;
- a Magyar Királyságnak az örökös tartományokkal közös határain csupán részleges határőrizet jött létre, így ott azok a struktúrák sem alakultak ki, amelyek a belső határokon nem realizálódtak (például zöldhatár őrizete – határszéli csendőrség);
- háborús időszakokra vonatkozóan is kimunkálásra kerültek a határőrizeti teendők, amelyeket realizáltak is az I. Világháború harcai által közvetlenül érintett határszakaszokon;
- A dualizmus időszakában kialakult polgári magyar határőrizet volt az az alap, amelyre valamennyi későbbi korszak magyar határőrizete támaszkodott.⁴¹

Csendőrség

A csendőrség intézménye a Kárpát-medencében a XIX. században a neoabszolutizmus hatalmi rendszerének részeként. Az intézmény magyarországi bevezetésének gondolata azonban már a reformkori országgyűléseken felmerült. A magyar főurak kezdeményezték a szervezet létrehozását. Az uralkodó azonban akkor még nem támogatta az ötletet, így – finansziális okokból fakadóan – a magyarországi csendőrség létrehozására nem került sor.

A történelmi Magyarország területén a csendőrséget végül is az 1848–1849-es forradalom- és szabadságharcot cári segédlettel vérbe fojtó HABSBURG-hatalom vezette be a császári rendvédelem részeként. A császári csendőrség ugyan sokkal jobb hatásfokkal működött mint a korábbi pandúr szervezet, azonban a magyar hazafiak üldözésében betöltött szerepe miatt kivívta a lakosság ellenszenvét. Ezért aztán szóba sem jöhetett a kiegyezés időpontjában a testület átvétele.⁴²

A polgári magyar állam kiépülésének időszakában komoly gondot jelentett a hiányos közbiztonság. A helyzet javítása érdekében a magyar kormány ismét létrehozta szervezetet, de most már a politikai rendőrségi feladatoktól mentes formában.

A Magyar Királyi Csendőrség a francia mintaszervezetet követte többszöri áttétel segítségével. A csendőrséget a francia császárság vonzáskörébe tartozó államok vették át első ízben BONAPARTE Napóleon uralkodása idején. Így került az Osztrák Császárságtól a francia befolyási övezetbe kerülő Lombardiába a csendőrség. Napóleon bukását követően Észak-Itália ismét a HABSBURGOK fennhatósága alá került. A HABSBURG császárságban felismerték a testületben rejlő lehetőségeket és – a neoabszolutizmus keretében – kiterjesztették az egész birodalomra. A kiegyezéssel ugyan megszűnt a szervezet a Magyar Királyságban, Erdélyben és Horvátországban, azonban a közös hadsereg területileg illetékes hadtestparancsnokságaik az alárendeltségében fennmaradt egy-egy ezred. A kiegyezési törvénnyel ellentétes helyzetet végül is úgy oldották meg, hogy az erdélyi csendőr ezredet magyar fennhatóság alá vonták. A TISZA Kálmán kezdeményezésére kialakított Magyar Királyi Csendőrségnek az erdélyi csendőr ezred vált a kiindulópontjává.⁴³

A XIX. század a csendőrségek fénykora volt. Európa valamennyi országában felállították e szervezetet, mert a legtakarékosabb és a leghatékonyabb módon volt képes létrehozni és fenntartani a polgári állam eredményes működéséhez szükséges közbiztonsági állapotokat. A Magyar Királyi Csendőrség is kiváló eredményeket produkált, mivel a századfordulóra már 90 % körüli bűnfelderítési eredményt ért el, amelyet – az I. világháború és a forradalmak időszakát leszámítva – lényegében a megszüntetéséig fenntartott.⁴⁴

Magyarországon a csendőrsége három ízben oszlatták fel, mindhárom alkalommal deklaráltan politikai indokok alapján. Két alkalommal azonban – 1881-ben és 1919-ben – visszaállították, mivel az új hatalom a polgári államot kívánta a testülettel újra megerősíteni. 1945-ben azonban már magát a polgári államot támadták. A testület visszaállítására ezért a pártállam időszakában már nem kerülhetett sor.⁴⁵

A magyar rendszerváltás sajátos fordulata, hogy a csendőrség nem került vissza a rendvédelmi testületek közé. A látszat érvelés szerint a magyarországi zsidóság deportálásában való részvétele miatt. Ezzel az érveléssel azonban csupán az a baj, hogy már a testület feloszlásakor is látszat érv, ürügy volt. Ezen az alapon ugyanis a magyar rendőrséget ugyanúgy fel kellett volna oszlatni. Ma már nyilvánvaló, hogy a ki–kit győz le időszak politikai csatározásainak esett áldozatul a testület, melynek során – az úgynevezett „szalámi-taktika” részeként – a csendőrség feloszlásával a rendvédelemben monopóliumhelyzetbe kerülő rendőrség az MKP befolyása alá kerülhetett. A rendőrségben ugyanis könnyebben sikerülhetett kialakítani az MKP szimpatizánsok mérvadó többségét. Arról nem is beszélve, hogy a KOMINTERN már a harmincas években állást foglalt a Nyugat-Európába irányuló forradalom exportálása esetén a csendőrszervezetek feloszlása tárgyában, mivel azokat a polgári rend legbiztosabb támaszainak tartották.

A csendőrség szervezet, működése a bevált európai gyakorlatot követte. Nem volt könnyű a szervezet létrehozása, mivel a testület hatékonyságát a személyi állomány színvonalas tevékenysége biztosította elsősorban. Fél évtizedbe került a struktúra kiépítése. Ugyancsak hosszú évek eredménye volt a kellő személyi állomány létrehozása, ezért kezdetben válogatott sorkatonákkal pótolták a hiányzó csendőr legénységet.⁴⁶

A 12 000 fős szervezet személyi állományának döntő többsége a legénységhez tartozott és folyamatos közterületi szolgálatot látott el. A testület működésének alapelve a bűnmegelőzés volt. A tisztikar arány az 5 %-ot sem érte el, feladatait az irányítás, képzés alkotta, az állampolgárokkal hatósági közegként nem kerülhetett kapcsolatba. A testület feladatát alkotta a haderőn belüli rendfenntartás is, melyet tábori csendőrség elnevezéssel valósított meg.⁴⁷

A testületen belüli függelmi viszonyok katonaiak voltak, a személyi állomány katonai rendfokozatot viselt. A csendőrök személyükben katonának minősültek. A csendőrség, mint szervezet azonban rendvédelmi testület volt. A személyi állomány a honvédelmi tárca, a testület pedig az ország rendvédelmét felügyelő belügyi tárca alá tartozott.⁴⁸

A Magyar Királyi Csendőrség kompetenciája a városokra nem terjedt ki, azonban így is az ország területének és lakosságának döntő többsége körében tartotta fenn a rendet. A városoknak is lehetőségük nyílt a csendőrség szolgáltatásainak az igénybe vételére térítés ellenében. Mivel a kormányzat célja nem a nyereségszerzés volt a csendőrség vonatkozásában, hanem a színvonalas közbiztonság fenntartása, a térítési díj szintje vonzóan alacsony volt a városok számára. A városok döntő többsége közigazgatási területének külterületi részei vonatkozásában élt a csendőrség igénybe vételének lehetőségével. A Magyar Királyi Csendőrség azonban „csupán” akkor járhatott el önállóan, ha törvénysértést észlelt. Az önkormányzatok kérték fel a csendőrséget közbiztonságuk megóvása érdekében szolgálat ellátására. A cél elérése érdekében szükséges szolgálatot azonban a testület már saját belátása szerint választotta ki és valósította meg. Az önkormányzatok ugyan igyekeztek tágan értelmezni a testület

igénybe vételi lehetőségeit, azonban a törvényi szabályozás szellemében tevékenykedő testületi parancsnokságok útját állták ezen kezdeményezéseknek.⁴⁹

A testület legkisebb szervezeti egysége az őrs volt. Itt teljesített szolgálatot a legénység szinte 100 %-a. Lovas-, gyalogos- és ügynevezett vegyes őrsök is voltak. Az őrsök székhelyének kitűzése és működési területének meghatározása során nem a közigazgatási beosztást vették figyelembe, hanem a telep jellegét és fedettségét, a lakosság sűrűségét és összetételét, a közlekedési hálózat fejlettségét, továbbá a bűnügyi fertőzöttséget. Egy-egy őrs kompetenciája több falura is kiterjedt. Úgy azonban nem alakították ki az őrsök működési területét, hogy azok egy falu határait kettészeljék, vagy átnyúljanak egy másik közigazgatási egységbe. Az őrsökhöz a falvak a teljes határukkal tartoztak.⁵⁰ **(III. sz. melléklet)**

Az őrsöket háromlépcsős parancsnoki rendszer irányította. A legalacsonyabb parancsnokság a szakasparancsnokság volt, amely több járásban működő őrsöket irányított. A szakasparancsnokságokat a szárnyparancsnokságok fogták össze, amelyek működési területe általában meghaladta egy-egy vármegye területét. A szárnyparancsnokságokat pedig a kerületparancsnokságok irányították. Összesen hat kerületparancsnokság működött a történelmi Magyarország területén. 1903-ban döntés született ugyan még három csendőrkerület felállításáról a korábbi kerületparancsnokságok működési területének csökkentésével, azonban végül is csupán két új kerületparancsnokság felállítására került sor. A parancsnokságok városokban helyezkedtek el. Élükön tisztek álltak. Minden parancsnokság mellett működött egy kis létszámú őrs is. A szakasz- és szárnyparancsnokságok csupán néhány fővel működtek, a kerületparancsnokságok létszáma pedig 20 fő körüli volt. A csendőrség legfelsőbb vezető szervezete a csendőr felügyelőség volt, amely 20 fős tiszti állománnyal rendelkezett. A felügyelőség létszáma a segédszemélyzetet is figyelembe véve pedig nem haladta meg az 50 főt. 1903-ban a parancsnoksági rendszert a járásparancsnokságok intézményével bővítették. Nevezetesen az őrsök és a szárnyparancsnokságok közé beiktatták a járásparancsnokságokat. A járásőrmesterek az adott járás területén működő őrsöket felügyelték és a működési területükön a nyomozati munkát végezték. A járásőrmesterségeket az I. világháború után megszüntették. A szakasparancsnokságok számát gyarapítva csökkentették az egy szakasparancsnokság alá tartozó őrsök számát. A szakasz- és szárnyparancsnokságok fölé pedig beiktatták az egy-egy vármegyére kiterjedő osztály-parancsnokságokat. A csendőrkerületek – amelyek működése területe megegyezett a honvéd vegyesdandárok működési területével – továbbra is több vármegye csendőr szervezetét irányították.⁵¹

A Magyar Királyi Csendőrség szervezeti felépítése speciális elemeket is tartalmazott. Ilyenek voltak a különítmények. A különítmények személyi állományát a meglévő létszám terhére alakították ki. Ideiglenes és állandó különítmények is voltak a felmerülő közbiztonsági helyzet jellegétől függően. Ideiglenes különítményeket általában a fürdőszезон idejére a közkedvelt fürdőhelyeken, illetve üdülőtelepüléseken állítottak fel a szezon időszakában. Az állandó különítmények létrehozásának az okai is állandóak voltak. Például munkástelepeken, az uralkodó vidéki rezidenciáinál stb. működtek állandó különítmények. A csendőrkerületek kerületenként egy-egy pótszárnyal is rendelkeztek. A pótszárnyaknak nem volt működési területük. Ezekhez a szárnyakhoz szervezték a nem szolgálati jellegű teendőket, úgymint a gazdasági feladatokat, a kiképzési-, a személyzeti munkát stb. Végül pedig a csendőr felügyelőség közvetlen alárendeltségébe is tartoztak speciális szervezeti elemek. A csendőrségnek a dualizmus időszakában Zomboron, majd a trianoni békediktátum után Kiskunhalason lovas iskolása volt, ahol a lovas kiképzés és a lovas idomítás folyt. Az iskolának volt ugyan saját ménese is, azonban a szolgálati lovak egy részét vásárolták. A II. világháború után a kiskunhalasi lovas iskolát a határőrség kapta meg. A rendszerváltás után az iskola – még a határőrség megszüntetését megelőzően – egy takarékosági akció keretében eladásra került.

A csendőrség ellátásában fontos szerepet kapott a központi anyag- és felszerelési raktár. A szervezet működéséhez szükséges fegyvereket, egyenruhákat stb. itt tárolták, javították, illetve beszerezték a gyártóktól.

A csendőrfelügyelőség közvetlen alárendeltségében működött Nagyváradon a csendőr továbbképző- és altiszti iskola, amely az 1881-ben Déván felállított altiszti iskola utóda volt. A nagyváradi intézmény jogutódja, a csendőr őrsparancsnokképző iskola, Szombathelyen működött a trianoni békediktátum után, majd a terület visszacsatolások nyomán az iskola visszaköltözött Nagyváradra az eredeti objektumába. Budapesten, a Böszörményi úton működő csendőrlaktanya a testület szellemi központjának nyújtott otthont. Itt folyt csendőrtisztek felkészítése, akikkel szemben a dualizmus időszakában a csendőrtiszti tanfolyamra jelentkezés előfeltételeként a Ludovica Akadémia elvégzését állították. E követelmény a két világháború között fokozatosan kiterjedt a jogtudományi kar elvégzésére is.⁵²

A Magyar Királyi Csendőrség működését – hasonlóan más rendvédelmi testületek működéséhez – a törvényi szabályozáson nyugvó rendeletek határozták meg, illetve a szervezet működését specifikusan szabályozó szabályzatokban foglaltak szerint valósították meg. Az állami alkalmazotti létből fakadó előnyök lehetővé tették, hogy válogatott személyeket alkalmazzanak a testületnél. A Magyar Királyi Csendőrség teljes legénységi állományának minimálisan négy elemi iskolai végzettséggel kellett rendelkeznie akkor, amikor a társ rendvédelmi testületeknél még megengedett volt az analfabétizmus a személyi állomány 20 %-a erejéig. A tiszti karnak egyetemi diplomával kellett rendelkeznie akkor, amikor az érettségizettek aránya még kisebb volt az országban, mint az ezredfordulón a diplomásoké. A testületbe a tisztek gyakornoki-, a legénység pedig próbaidő eredményes letöltése után kerülhettek be. A próba-, illetve gyakornoki idő időtartama folyamatosan gyarapodott, míg végül – összhangban a közigazgatási és elméleti szakvizsgára fordított idővel – három évben stabilizálódott. Ezen időszak alatt kellett a jelölteknek – az állami iskolai végzettségre támaszkodó – szakképzésen eredményesen túljutniuk és a leendő beosztásukhoz kapcsolódó gyakorlati tevékenységekkel megismerkedniük. A tisztek esetében ennek lényege abban állt, hogy a két nagy tudományterület, melynek adaptációja képezte a tiszti kar szolgálati tevékenységének az alapját, a jogtudomány és a katonai vezetés testületre adaptált módszereivel megismerkedjenek. Ennek nyomán kerülhettek kinevezésre. Az első státuszuk azonban általában a legkisebb – tisztek által betölthető – parancsnoki beosztás helyettesi tisztsége volt.⁵³

A Magyar Királyságban a rendvédelem leghatékonyabb és legnagyobb szervezete a csendőrség volt. Az Osztrák-Magyar Monarchiában összesen négy csendőrszervezet működött: az örökös tartományokban az osztrák csendőrség, Horvátországban a Magyar Királyi Horvát Csendőrség, Bosznia-Hercegovinában a bosnyák csendőrség, illetve a Magyar Királyság területén a Magyar Királyi Csendőrség. A négy testület egymástól függetlenül működött. Abban azonban megegyeztek egymással, hogy belső függelmi viszonyaik katonaiak voltak, működési területük a városokra nem terjedt ki, működésük tekintetében a közigazgatási tárca, a személyi állományukat illetően pedig a honvédelmi tárca illetékességébe tartoztak és szervezeti felépítésük is hasonló volt. Azokhoz a hadkiegészítési területhez tartozó katonai szervezeteknek a katonai rendőri teendőit is ellátták tábori csendőrség elnevezéssel, amely testületekre a testületük illetékességi köre kiterjedt. A négy csendőr szervezeten nyugodott az Osztrák-Magyar Monarchia rendvédelmének döntő többsége. Ausztria-Magyarország területének és lakosságának legnagyobb részében ezen szervezetek tartották fenn a rendet a korabeli Európa színvonalán.

Határszéli csendőrség

A határszéli csendőrség felállítását megelőzően is bevonták esetenként a helyi csendőri erőket a határőrizeti teendők megvalósításába a nagyobb létszámot igénylő feladatok megvalósítása érdekében. Ilyen helyzet alakult ki például 1884-ben a romániai marhavész és kolerajárvány idején, amikor a határvonalat lezárták, ennek során a Magyar Királyi Honvédség alakulatait is igénybe vették.⁵⁴

A határszéli csendőrség felállításának közvetlen oka a határrendezés volt. Az 1699-es, 1718-as, 1739-es és az 1791-es békekötések foglalkoztak a határvonallal is. A határvonal többször változott. A Temesi Bánságot először a Török Birodalomhoz csatolták, majd Magyarországhoz. Az úgynevezett Kis-Oláhságot – azaz Havasalföldnek a Duna és az Olt közötti részét – kezdetben Erdélyhez, majd Törökországhoz csatolták. A többszöri határmódosítások és területcsatolások nyomán a határvonal instabillá vált, mivel a határvonalak lejegyzése és kitűzése is számos kívánnivalót hagyott maga után. A dualizmus időszakában a Magyar Királyságnak az örökös tartományokkal közös határain is előfordultak határviták. Az öröklések és vételek útján a túlodali lakosság birtokába kerülő területeket idővel a szomszédos ország részének tekintették stb. Ezeket a vitákat azonban békés úton sikerült rendezni. Román viszonylatban azonban oly mértékben elémérgesedett a helyzet, hogy a két állam rendvédelmi testületeinek járőrei tüzet is nyitottak egymásra, abban a hiszemben, hogy a szomszédos ország fegyveres testületét akadályozták meg abban, hogy országuk területén ténykedjenek.

Többszöri nekirugaszkodás nyomán – mintegy nyolc évtizedes előzmény után – végre sikerült a Magyar Királyság és a Román Királyság által is elfogadott határvonalat kitűzni és azt mindkét fél országgyűlésében törvénybe iktatni. Ily módon a terepen is ki lehetett alakítani azokat a szilárd pontokat, amikhez viszonyítva egzaktsággal meg lehetett állapítani azt, hogy a határmenti földbirtokok és műtárgyak mely ország területén fekszenek, a két szomszédos állam rendfenntartóinak a területi kompetenciája meddig terjed.⁵⁵

A geodéziailag kitűzött, és mindkét ország által elismert határvonalat a terepen jelölő műtárgyak védelme érdekében a belügyminiszter rendeletet bocsátott ki. A rendelet nyomán a határvonalat jelölő műtárgyak rongálói, illetve a határvonalat jelölő természetes képződmények – például patakmédrek – megváltoztatói 100 korona pénzbírsággal és 15 napi elzárással voltak büntethetőek.⁵⁶

Nyilvánvaló volt tehát, hogy a román-magyar, illetve a szerb-magyar határ őrizete nem csupán vámügyi téma és a határmenti pénzügyőr szakaszok személyi állománya elégtelen a zöldhatár őrzetének eredményes megvalósítására. A magyar állam vezetése komolyan vette az útlevélköteles (román-magyar és szerb-magyar) határszakaszok őrzésének a megerősítését. A XIX. század élvias rendvédelmi szervezetét, a csendőrséget vonta be a határszakasz zöldhatár őrzeti teendőinek a megvalósításába. Az eredményesebb határőrizet kialakítása érdekében hat tárca vezetői által aláírt közös miniszteri utasítást adtak ki. A rendelet formában publikált utasítást aláírta gróf SZAPÁRY Gyula miniszterelnök és belügyminiszter, báró FEJÉRVÁRY Géza honvédelmi miniszter, SZILÁGYI Dezső igazságügy miniszter, BAROSS Gábor kereskedelemügyi miniszter, WEKERLE Sándor pénzügyminiszter és gróf BETHLEN András földművelésügyi miniszter. A rendelet elosztotta a feladatokat a közigazgatási szervezetek határmenti szervezeti egységei között. Az utasítás öt fejezetből állt:

- az első fejezet a határvonal épségben tartására és határforgalomra;
- a második fejezet a határaink tekintetében a nemzetközi egyezményekben foglaltak betartására;
- a harmadik fejezet az erdőátvágások karban tartására;
- a negyedik fejezet az állategészségügyre;
- az ötödik fejezet pedig a pénzügyőrség szolgálatára vonatkozott.

Az utasítás első fejezetében foglaltak végrehajtása hárult a belügyminisztériumra. Az első fejezet első paragrafusa rendelkezett a határszéli csendőrség felállításáról.⁵⁷

A Magyar Királyi Csendőrség tevékenységének jogfilozófiai alapelve az volt, hogy a Magyar Királyság területén az önkormányzatok hivatottak fenntartani a rendet, azonban kellő eszközök híján a feladat teljesítése érdekében a központi államhatalom által fenntartott szervezetet – azaz a csendőrséget – szólítják fel hatósági területükön a rend fenntartására. Ebbe a képbe a határszéli csendőrség oly módon illeszkedett bele, hogy a határmenti vármegyéknek a határ mentén működtetett szolgabírói kirendeltségei adták meg elvileg a „felszólítást” a határ őrzetére.

A csendőrségnek határőrzeti szolgálatot teljesítő része – határőrizet tekintetében – a főbb hágók mellett szervezett határszéli szolgabírói kirendeltségek alárendeltségébe is tartozott. Ezen szolgabírói kirendeltségek voltak a magyar-román határszakaszon a határőrizet felelős végrehajtatói. Ellenőrizték, és szükség szerint irányították a Királyi Erdőfelügyelőség, valamint az állami és járási erdőtisztizteknek az erdőátvágások karbantartására irányuló munkáját. Részt vettek az időnként megtartott közös román-magyar bizottságnak a határvizek ellenőrzésére irányuló munkájában. Betartatták az állategészségügyi előírásokat és a pénzügyőrség határőrzeti szolgálatát is ellenőrizték.

A szolgabírói kirendeltség egyik speciális feladata volt az illetékes román hatóságok képviselővel közösen a határvizek ellenőrzése is. Ennek során „a kiküldött bizottságok feladata a folyókon, patakokon fennálló gátok, torlaszok hatásait egyrészt a magállapított határvonal, másrészt a szomszéd állam és azok polgárainak érdekeire való befolyásuk szempontjából megbírálni s azon vízműveket, melyek akár a határ megállapított vonalára, akár a szomszéd állampolgárok érdekeire károsnak találtnak megjelölni illetőleg azon további sorsa iránt javaslatot tenni kötelesek”. A határvizeken meglévő vízi építményekről, a vármegyék alispáni hivatala, úgynevezett „vizikönyvet” is vezetett.⁵⁸

A Magyar Királyi Határrendőrség felállításakor átvette a szolgabírói kirendeltségek feladatkörét, a kirendeltségeket pedig megszüntették. Ezzel a határőrizetben részt vevő határszéli csendőrség határőrzeti tekintetben lényegében a határrendőrség felügyelete alá került. Ez a helyzet azonban számos konfliktus kiinduló pontjává vált. Ez a megoldás nem vált be. OLÁH Ödön cső. ezredes vezetésével háromtagú tiszti delegációt küldtek tanulmányútra az osztrák örökös tartományokba és az annektált Bosznia-Hercegovinába. A háromfős bizottság 1911-ben tett jelentést a tapasztalatairól.⁵⁹ Ennek nyomán a belügyminiszter újraszabályozta a határszéli csendőrség és a határrendőrség viszonyát, a csendőrség szolgálati szabályzatát pedig új fejezettel egészítették ki.⁶⁰ A két testület közötti viszony újraszabályozása eredményesnek bizonyult. Az Osztrák-Magyar Monarchia katonai vereségéig a szabályozásban foglaltaknak megfelelően alakult az érintett szervezetek kapcsolata. A szabályozás lényege az volt, hogy megszüntették a zöldhatár őrzetében kialakult párhuzamosságot. Nevezetesen felszámolták a Magyar Királyi Határrendőrség őrszeit. A zöldhatár őrzetét a továbbiakban – a Magyar Királyi Pénzügyőrség határszéli szakaszaival együttműködve – kizárólag a határszéli csendőrség látta el. A határszéli csendőrség határőrzeti tevékenységét pedig nem a határrendőrség, hanem az illetékes csendőr kerületparancsnokság irányította.

Ezzel a módosítással lényegében átvette a Magyar Királyság az Osztrák Császárság örökös tartományainak és Bosznia-Hercegovinának az Osztrák-Magyar Monarchia külső határain bevált határőrzeti formáját. Ausztria-Magyarországnak az érintett tartományaiban ugyanis az Osztrák-Magyar Birodalom külső határőrzetében a zöldhatár őrzését a csendőrség határmenti alakulatai végezték a pénz-

ügyőrség határmenti csapataival karöltve. A távolsági határforgalom ellenőrzését pedig a helyi rendőri erők hajtották végre. Ez a szisztéma érvényesült 1912-től a Magyar Királyságban is azzal az eltéréssel, hogy Magyarországon a határőrizetre specializált külön szervezet a Magyar Királyi Határrendőrség működött, amely szükség esetén igénybe vehette a határ közelében tevékenykedő azon rendvédelmi szervezeteket is, amelyeknek nem képezte alapfeladatát a határőrizetben való részvétel.⁶¹

A határszéli csendőrség szervezetét több ízben fejlesztették a dinamikus alakuló határőrizeti helyzetnek megfelelően. A határszéli csendőrség 1893 júliusában kezdte el szolgálatát 3 tiszttel és 63 főnyi legénységgel a kolozsvári csendőrkerület alárendeltségében, ahol a határszéli csendőrség önálló szárnyat alkotott.⁶²

A Magyar Királyi Csendőrség 1903-ban megvalósított fejlesztése során kiemelt figyelmet fordítottak a határszéli csendőrségre. A Nagyszeben székhellyel létrehozott egyik új csendőrkerület alapvető feladati közé sorolták működési területén a zöldhatár őrizet megvalósítását. A csendőrség fejlesztése során létrehozott két új csendőrkerület közül az egyik alapvető feladatát a határvonal őrzése alkotta. Lényegében a korábbi kolozsvári kerületet osztották ketté oly módon, hogy az erdélyi belterület továbbra is a kolozsvári csendőrkerület kompetenciájában maradt, az államhatár melléki peremterületekre kiterjedően pedig új csendőrkerületet állítottak fel. Az új csendőrkerületnek is kötelessége maradt működési területén a csendőrség egészére kiterjedő közbiztonsági feladatok ellátása, azonban szolgálati teendőinek lényegét a határőrizet alkotta. Az új csendőrkerület őrséinek egy része nem érintkezett az államhatárral. Ezen szervezeti egységeket szükség esetén vonták be a határőrizeti teendők ellátásába. A határszéli csendőr őrsöknek azonban már az egyik alapfeladatát alkotta a határ őrzése, bár működési területükön az egyéb közbiztonsági teendőket is el kellett látniuk.⁶³

Az Erdély romániai határszakaszán 21 csendőr őrsöt 107-re, a kezdeti állapotokhoz képest 117 főre felduzzasztott határszéli csendőri személyi állományt 728 főre emelték. A szegedi csendőrkerület a szerb határ mentén működő őrséi számát 42-ről 52-re növelte és a személyi állományát oly módon csoportosította át, hogy a határ mentén szolgálatot teljesítő csendőrök létszámát 149-ről 310 főre emelte fel. A Magyar Királyi Csendőrség 12 000 fős létszámából tehát 1038 fő teljesített szolgálatot a román, illetve szerb határ menti őrsökon, amely a testület létszámának 8,65 %-át alkotta. A rendszeresített létszám azonban szükség esetén vezénylésekkel növelhető volt a kerület többi őrségnek rovására. Emellett természetesen, ha arra szükség volt, esetenként bevonhatóak voltak a határőrizetbe az ország belsejében szolgálatot teljesítő csendőrök is.

A szerb határszakaszon némileg eltértek az erdélyi megoldástól, mivel a szegedi csendőrkerületet nem osztották egy határmelléki és egy belső területi kerületre, hanem a csendőrkerületen belül hozták létre a határszéli csendőri struktúrát.⁶⁴

A határszéli csendőrség fejlesztésére azért volt szükség, mert a nem kellően őrzött zöldhatár lehetővé tette az illegális állatforgalmat. Ezzel pedig veszélybe sodorták az erdélyi állatállomány egészségi állapotát, mivel a határtúlszálló állatok híján voltak az állategészségügyi rendszernek, az állatállomány súlyos betegségekkel volt fertőzött. Az erdélyi állatállomány elfertőződése pedig veszélyeztette volna a Nyugat-európai felvevő piacokat. Az erdélyi marhavész nyomán az erdélyi gazdakörök kezdeményezésére a Magyar Gazdaszövetség a földművelési- és a belügyminiszternél indítványozták a romániai határszakasz őrzésének megerősítését. Emellett a határmenti közigazgatást is aggasztotta a határ erőltetett ellenőrzéséből fakadó illegális határforgalom, mivel a nemzetiségi lakosságot ezen az úton igyekeztek ellátni magyarellenességgel uszító propagandaanyagokkal.⁶⁵

A három csendőrkerület alárendeltségében működő határszéli csendőrség határőrizetben betöltött helyét és szerepét szabályozta egységes módon, tekintettel az örökös tartományokban bevált gyakorlatra, a belügyminiszter 1912. évi rendelkezéseivel. Fokozatosan formálódott a határszéli csendőrség szervezeti felépítése is, amely 1912-re végleges formát nyert. A határszéli csendőrség alapvető szervezeti eleme az őrs volt, mint ahogyan az ország belsejében szolgálatot teljesítő csendőrségnél is. A határszéli csendőr őrsöket azonban az úgynevezett kikülönített törzstisztek irányították. Ezek a törzstisztek a szakmai vezetést gyakorolták a határszéli csendőrség kötelékében is működő szakasz- és szárnyparancsnokságok feletteseiként. Kerületenként pedig egy tiszt fogta össze a kikülönített törzstiszteket.⁶⁶

A határszéli csendőrség speciális és ideiglenes szervezeti egységeket is alkalmazott, az úgynevezett nyári őrsöket. Nyári őrsöket a hó elolvadása és leesése közötti időszakban hoztak létre a hágókon. A nyári őrsök épületeit télre bezárták, felszerelését visszazállították az anyaőrsre. A nyári őrsök felszerelését és személyi állományát szezonális jelleggel az anyaőrs biztosította. A nyári őrsökkel el lehetett érni, hogy a szükséges évszakban az illegális határforgalom lebonyolítására alkalmas hágók folyamatos felügyelete megvalósuljon. A nyári őrsre kihelyezett személyi állomány ellátmányát az anyaőrs

rendszeresen feljuttatta hozzájuk. A nyári őrök a menedékházakhoz hasonlóan működtek.⁶⁷ **(IV. sz. melléklet)**

A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálati teendőit alapvetően három utasításban szabályozták, nevezetesen az 1891. évi miniszterelnöki rendeletben⁶⁸, az 1912. évi belügyminiszteri rendeletben⁶⁹, valamint az ezek összegzését is tartalmazó 1912. évi csendőrségi szolgálati utasításban.⁷⁰

A határszéli csendőrség a román-magyar és a szerb-magyar zöldhatár őrzését nem egyedül, hanem a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti szakaszaival együttműködve végezte. Ebből fakadóan a magyar határ őrzése kétlépcsős volt. Az egyik lépcsőt a pénzügyőrség, a másik lépcsőt pedig a csendőrség alkotta. Mindkét lépcsőben több vonalas határőrizetet valósítottak meg pénzügyőr-, illetve csendőrrőrként által az illegális határátlépők valószínűsített mozgási területén és idejében.⁷¹

1912-től a határszéli csendőrségre hárult az utiokmányok vizsgálata is a vodiczai, verestoronyi, predeáli, sósmezői, gyimesbükki és gyergyótölgyesi határkapuknál. Kishatárforgalmi utiokmányt is kiállíthatott a határszéli csendőrség Vulkánban, Szurdokban, Bodzakrasznán, Ósáncon és Gyergyóbékáson. Az érkező és induló hajók és vonatok biztosítását is a határszéli csendőrség látta el addig, amíg a határrendőrök az utiokmány vizsgálatot megvalósították.⁷²

A határszéli csendőrség és az Osztrák-Magyar Monarchia felderítő szervezete között intenzív munkakapcsolat alakult ki. A dualista monarchia felderítő szervezete nem a két társország kormányainak a felügyelete alatt állt, hanem a közös hadsereghez volt kapcsolva. A felderítés szervezete az Evidenzbüro a vezérkarhoz tartozott és az uralkodó közvetlen felügyelete alatt állt. A haderő hadtestparancsnokságai a fő hadászati irányokban folytattak felderítést. Ennek érdekében a hadtestparancsnokságok vezérkari osztályai egy-egy hírszerző főállomással rendelkeztek a felderítés teendőinek realizálása érdekében. A felderítő főállomások felett a szakmai irányítást az Evidenzbüro gyakorolta. A hírszerző főállomások hírszerző hálózatot (rezidentúrát) működtettek a hadtestük hadászati irányában fekvő ország(ok)ban. A hírszerző főállomások – a hírszerzés egy-egy részfeladatának eredményes megvalósítása érdekében – hírszerző mellékállomásokat hozhattak létre a Magyar Királyság területén a honvéd parancsnokságokon a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, a csendőr kerületparancsnokságokon pedig a Magyar Királyi Belügyminisztérium egyetértésével. Ezen a rendszeren keresztül kapcsolódott be a hírszerző munkába a határszéli csendőrség. A hírszerzést természetesen a teljes csendőrségnek támogatnia kellett, ez azonban a legkiterjedtebb formában a határszéli csendőrségnél valósult meg.⁷³ **(V. sz. melléklet)**

A határszéli csendőrség önállóan és a Monarchia felderítő szervezetével közösen is hajtott végre hírszerzői teendőket. A határszéli csendőrségnek folyamatosan figyelemmel kellett kísérnie környezetét és a határforgalmat. Ki kellett szűrnie a gyanús személyeket és róluk a társ rendvédelmi szervezeteket, illetve a hírszerző szervezeteket értesítenie kellett. Nyilván kellett tartaniuk és folyamatosan ellenőrizniük a határon való átjutás tekintetében a kulcsfontosságú személyeket és tárgyakat. Figyelemmel kellett kísérniük a postagalamb küldőket és fogadókat és reptetéseiket, az optikai fényjelzők használatát, a határ mentén rajzokat és fényképeket készítőket. Fel kellett deríteni azokat a személyeket, akik valamilyen oknál fogva beszervezhetőek voltak a túlodali információk megszerzésére. A határszéli csendőrségnek a túlodali viszonyok tekintetében szerzett információkat nyilván kellett tartania és az információ bázisát folyamatosan frissítenie kellett, továbbá a megszerzett információkat folyamatosan meg kellett osztania a monarchia felderítő apparátusával. Elsősorban a túlodali katonai és rendvédelmi erőkről, a közlekedési viszonyokról, a közigazgatási és gazdasági helyzetről kellett ismereteket szerezniük. A határszéli csendőrségnek fontos szerepe volt továbbá a határon személyek és küldemények titkos formában történő átjuttatásában. A határszéli csendőrök felderítő munkában történő részvétele meglehetősen hatékony volt, amit az is bizonyít, hogy az érintett felderítő főállomások viszonylag gyakran terjesztettek fel csendőröket elismerésre a határszéli csendőrség személyi állományából.⁷⁴

A határszéli csendőrségre sarkalatos feladatok hárultak az ország hadba lépésének időszakában is. A határszéli csendőrség irányításával és aktív részvételével folyt az ellenséges csapatfelderítés és rajtaütések megakadályozása, illetve hasonló akciók megvalósítása a túlodalon mindaddig, amíg a haderő csapatai fel nem vonultak a határokon megkezdve a védelmi, illetve támadó tevékenységet, melynek során a határszéli csendőrségtől a parancsnoki feladatkört a véderő tisztjei vették át. A területileg illetékes hadtestparancsnokságok tervet dolgoztak ki a kivételes hatalom időszakára. E terveket az érintett rendvédelmi testületekkel a határvonal bejárása során, a helyszínen egyeztetették. A határszéli csendőrséget már békeidőben felkészítették a kivételes hatalom időszakában teendőik ellátására. A határszéli csendőrségnél kizárólag hadra fogható, megfelelő életkorban és kellő katonai ismeretek birtokában lévő személyek teljesíthettek szolgálatot. A határszéli csendőrség őrseit kibővítették annak érdekében, hogy nagyobb létszám befogadására legyenek alkalmasak, továbbá lövészárkokkal és drótkadályok-

kal vették körül azokat, az esetleges rajtaütésszerű támadások kivédhetősége érdekében. Az őrsöket továbbá ellátták optikai távjelzőkészülékekkel, ami lehetővé tette a gyors információcserét. A mozgósítást úgy tervezték, hogy a határmenti hadkötelesek egyenesen a határszéli csendőr őrsökre vonuljanak be. Az őrsökön csak a fegyvereket tárolták, a többi személyes felszerelést a bevonulók otthon tartották.⁷⁵

Mozgósítás időszakában az ellenséges rajtaütés és felderítés meggátlása érdekében több fős (általában 3–6 fő) járőröket kellett vezényelni, továbbá figyelemmel kellett kísérni a határ túloldalán észlelhető mozgásokat, a csapatmozgások felderítése időszakában. Ellenséges túlerő betörése esetén pedig – a lehető legnagyobb pusztítást okozva – kellett visszavonulni a véderő csapatainak az eléréséig. A kivételes hatalom időszakában hatványozott gonddal kellett őrizni a közlekedési vonalakat, különösen pedig a csomópontokat, a hírosszeköttetés eszközeit, továbbá a raktárakat és a csapatok elhelyezésére alkalmas épületeket. A fő erők megérkezéséig a helyi bevonulású erők döntő többségét a műtárgyak védelme érdekében vették igénybe. A csendőrség – az ellenség túlerejű támadásaitól eltekintve – csak a haderő csapatainak a visszavonulása esetén hagyhatta el szolgálati helyét. A véderő támadó hadművelete esetén, a helyén kellett maradnia. Védekező művelet esetén pedig a kalauzok szerepét töltötték be a csendőrök, hiszen a hátsószágból a határra irányított katonai alakulatok személyi állománya nem rendelkezett helyi ismeretekkel.⁷⁶

A határszéli csendőrség, mint a Magyar Királyi Csendőrség része, rangos helyen állt úgy az államhatalmi struktúra egészét, mint a határőrizeti szervek rendszerét tekintve. A csendőrség intézménye a dualista Magyarországon az államapparátus elit részének tekinthető. A személyi állománnyal szemben magas követelményszintet támasztottak, mely fokozott anyagi, erkölcsi megbecsüléssel párosult. A személyi állomány képzettsége a korabeli magyarországi társfegyveres testületek színvonala felett állt. Az eredményes szolgálatellátás személyi és anyagi feltételei – a kor követelményeit figyelembe véve – szinte optimális mértékben biztosítottak voltak. A határszéli csendőrség a csendőrség egészéhez viszonyítva is kedvezőbb képet mutatott. A határszéli csendőrséghez beosztásra kerülőket a csendőrségen belül is gondosan válogatták. A határszéli csendőrök részére külön pótlékot folyósítottak és szolgálati idejük, nyugdíjjogosultságuk is kedvezőbb volt az ország belsejében szolgálatot teljesítőkéhez képest. Speciális határőrizeti feladataik ellátásához kapcsolódóan nagyobb jogkörrel rendelkeztek, pl. fegyverhasználat vonatkozásában.

A határszéli csendőrség a helyi közigazgatási struktúrájának nem volt alárendelve. Csupán egyes – kifejezetten fegyveres karhatalmat igénylő – feladatok ellátására vehette igénybe a határszéli csendőrség erőit a vármegye apparátusa szolgabírótól felfelé, illetve a területileg illetékes királyi ügyészség vagy bíróság. Az igények jogosultságát az állományilletékes parancsnok, a kiküldönített törzstiszt döntötte el. Döntése helyességéért csak szolgálati előjárójának tartozott felelősséggel.

A határszéli csendőrség tisztikarát lényegében a kiküldönített törzstisztek alkották. Az ő társadalmi presztizsük a városi rendőrkapitányok, illetve a katonaság őrnagyi rangot viselő tisztjeivel volt közel azonos. A legénység helyzete, társadalmi elismertsége a Császári és Királyi Hadsereg, illetve a Magyar Királyi Honvédség altisztjeivel volt szinte megegyező. A városi és az állami rendőrségek személyi állományánál is magasabb társadalmi elismertségben részesültek.

A határszéli csendőrség őrsének költségvetése magasabb volt az átlagos csendőr őrsökénél. A határszéli csendőr őrsöket többsoros drótakadály rendszerrel, valamint futóárkokkal és kiépített tüzelőállásokkal kellett körülvenni. Az őrs működési területén lényegében még egy őrs épületet kellett fenntartani teljes felszereléssel az úgynevezett nyári őrs objektumát. A többletköltséghez sorolhatók még a nyári őrs funkcionálásának idején a fenntartási költségek, illetve az őrs személyi állományának határőrizeti pótléka. További ráfordítást jelentett az őrsöknek telefonnal, illetve távíróval történő ellátása, illetve ezen hírközlő eszközök kiépüléséig, az úgynevezett optikai jelzőkészlet beszerzése. A jelzett költségek egy átlagos csendőr őrs vonatkozásában nem jelentkeztek.

A román, illetve szerb határszakaszokkal rendelkező csendőrkerület parancsnokságok őrsének 20–30 %-a – kiküldönített törzstisztek alárendeltségében – mint határszéli csendőr őrs funkcionált. Ha figyelembe vesszük azt a tényt is, hogy a határszéli csendőr őrsök létszáma az átlagos csendőr őrsök létszámát mintegy 20–25 %-al meghaladta, akkor láthatjuk, hogy az Osztrák-Magyar Monarchián kívüli országokkal közös határral rendelkező csendőrkerületek személyi állományának közel 1/3-a a határon teljesített szolgálatot.

Megállapítható tehát, hogy bár országos jelentőséggel nem bírt a határszéli csendőrség, de provinciális vonatkozásban a szerb, illetve román határ mentén a legjobban felszerelt és a legnagyobb létszámot magába foglaló rendvédelmi szervezet volt.

Jegyzetek:

¹ PARÁDI József: *A határszéli csendőrség.*

- ² FINSZTER
- ³ MEZEY: Rendvédelmi jog a két világháború között. ; SZIKINGER
- ⁴ DEÁK Ferenc
- ⁵ 1867/XII. tc.
- ⁶ GALÁNTAI: 11–121. p.
- ⁷ Loc. cit.
- ⁸ GRATZ
- ⁹ BERKÓ
- ¹⁰ Az 1878. évi Berliini Kongresszuson létrejött szerződés 25. cikkelye tartalmazta, hogy: „Bosznia-Hercegovina tartományokat Ausztria-Magyarország fogja megszállni és kormányozni”. A nemzetközi szerződést a magyar törvényhozás 1879/VIII. tc.-el emelte törvényerőre.
- ¹¹ 1979/LII. tc.
- ¹² 1880/VI. tc.
- ¹³ GALÁNTAI: op. cit.: 135–138. p.
- ¹⁴ ZACHAR: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi területei.
- ¹⁵ Idem: Tradíció és folyamatosság az osztrák rendvédelmi szervezeteknél.
- ¹⁶ Idem: A politikai irányzatok rendvédelmi koncepciói a dualizmus korában.
- ¹⁷ Idem: Az osztrák rendvédelmi modell történelmi gyökerei.
- ¹⁸ Idem: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből.
- ¹⁹ Idem: Az osztrák-magyar haderő rendfenntartó szerepe az első világháború idején.
- ²⁰ PARÁDI: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. ; KESERŐ: A rendvédelmi szervek újjászervezése 1919 és 1924 között. ; SZAKÁLY: A két világháború közötti rendvédelmi szervek tevékenységének néhány jellemzője.
- ²¹ PARÁDI József: *A magyar rendvédelem története*.
- ²² TISZA
- ²³ CSIZMADIA
- ²⁴ 1840/IX. tc. A magyar törvények közül e törvényben szerepel először a rendőrség szó.
- ²⁵ DEÁK Ágnes: Egy régi politikai rendszerváltás és az államrendőrség 1867. ; Idem: Államrendőrség és besúgóhálózat Magyarországon egy rendszerváltás fordulatos hónapjaiban 1860-1861. ; REKTOR: 49–67. p.
- ²⁶ CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*.
- ²⁷ V. ö. 21. jegyzettel
- ²⁸ PARÁDI József: A magyar rendvédelem személyi állományának szociális viszonyai 1867-1945.
- ²⁹ V. ö. 20. jegyzettel ; 5047/1919. ME. r.
- ³⁰ ERNYES ; RAVASZ
- ³¹ PARÁDI Ákos
- ³² V. ö. 21. jegyzettel 97–98. p.
- ³³ PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*.
- ³⁴ 1903/VI. tc.
- ³⁵ BENCSIK
- ³⁶ PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása.
- ³⁷ Idem: A magyar határőrizet 1867-1945.
- ³⁸ Idem: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig.
- ³⁹ MEZEY: A kivételes hatalom.
- ⁴⁰ PARÁDI József : Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt.
- ⁴¹ Idem: A magyar A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig.
- ⁴² HESZTERA: Die Kommandostrukturen der Gendarmerie von 1850 bis 1993. 18–24. p.
- ⁴³ PRESZLY
- ⁴⁴ REKTOR: op. cit.
- ⁴⁵ PARÁDI József: A csendőrség magyarországi története.
- ⁴⁶ CSAPÓ: op. cit.
- ⁴⁷ SZAKÁLY: *A magyar tábori csendőrség története 1938-1945*.
- ⁴⁸ PARÁDI József: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szervezete a Magyar Királyi Csendőrség.
- ⁴⁹ CSAPÓ: A csendőrség és a városok 1881-1914.
- ⁵⁰ FORRÓ
- ⁵¹ HESZTERA: op. cit. 28–35. p.
- ⁵² KOMÁROMI
- ⁵³ PARÁDI József: A csendőrtisztképzés és a fizetési osztályba sorolt állami alkalmazottak szakvizsgarendszere.
- ⁵⁴ MOL, K-150, 1234. fasciculus, 2. Acta,
- ⁵⁵ 1888/XIV. tc.
- ⁵⁶ 49 396/1891. BM. r.
- ⁵⁷ 50 341/1891. ME. r.
- ⁵⁸ PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914.
- ⁵⁹ MOL, K-149, 1911, 393. fasciculus, 11. Acta
- ⁶⁰ 58 320/1912. BM. kr. ; SZUT-1912 V. fejezet. A határszéli szolgálat szabályozása. A. rész. A szolgálat általában. 1. §. 307–308. p.
- ⁶¹ PARÁDI József : A polgári magyar állam első határőrizeti szakmai szervezete a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914.
- ⁶² MOL, K-150, 1893, 5771. fasciculus, 1. Acta,
- ⁶³ „A /kolozsvári/ 1. sz. csendőrkerület megosztása útján a VII. sz. csendőrkerületi parancsnokságnak Nagyszebenben székhellyel való mielőbbi felállítását a helyes vezetés, hathatós ellenőrzés s a fegyelem fenntartásának érdekében felül, még különösen azért is feleltet kívánatos, mert ezen csendőrkerületi parancsnokság elsősorban a határszéli közbiztonsági és határőrizeti

feladatok intenzívebb ellátására, valamint a határrendészeti teendők teljesítésére hivatott állami közegek hathatós támogatására lenne hivatott.”

1903/VII. tc.

⁶⁴ V. ö. 1. sz. jegyzettel

⁶⁵ PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben*.

⁶⁶ A kiküldött törzstisztek önálló hatáskörrel rendelkeztek.:

„1. A fegyelem kezelése:

a./ Mindazon fegyelmi fenyítő ügyek elintézése, melyek a szolgálati szabályzat I. rész 667. pontjának 1. bekezdése szerint az osztály parancsnok jogkörébe esnek;

b./ A saját hatáskörébe el nem intézhető ügyek és az összes bünvádi feljelentések véleményezése és azoknak a csendőrkörületi parancsnoksághoz való előterjesztése.

2. A szolgálat felügyelete s az erre vonatkozó mindazon ügyeknek elintézése, melyek természetüknél fogva magasabb helyre való előterjesztést nem igényelnek.

3. A beosztott tisztek, tisztjelöltek, rangosztályba nem sorolt havidíjasok és legénység képzésének vezetése és felügyelete.

4. A számparancsnokságok által az altiszti iskolába javaslatba hozott alkalmas csendőröknek a körületi parancsnokság által meghatározott számban való kiválasztása.

5. A szolgálati szabályzat alapján beérkező kérelmek és panaszok elintézése, amennyiben azok hatáskörében tartoznak.

6. Szabadságok engedélyezése a szolgálati utasításban /szervezeti rész/ meghatározott mérvben s a szükséghez képest a szabadságoltaknak helyettesítése iránti intézkedések megtétele.

7. A laktanya szabályok betartásának, az öltözködés felszerelés és iroda vezetésének felügyelete s az esetleges talált hiányoknak a megszüntetése, amennyiben azok felsőbb intézkedést nem igényelnek.

8. Az alárendelt tisztí alosztályoknak, járás, őrs és különítmény parancsnokságoknak a szemle utasítás határozmányi szerint való megsejmlése.

9. Az alárendelt tisztek és járás parancsnokok szemle utazásainak ellenőrzése, a szemleleletek felülvizsgálása és az azokban esetleg jelentett hiányok elosztására szükséges intézkedések megtétele, ha csak azok felsőbb intézkedést nem igényelnek.

10. A rangosztályba nem sorolt havidíjasok és altisztek minősítvényi táblázatainak véleményezése.

11. Legénység áthelyezése iránti javaslatétel.

12. A Katonai Határőrizeti Utasításban foglalt teendők ellátása és irányítása.”

SZUT-1912, 332–333. p.

⁶⁷ V. ö. 64. sz. jegyzettel

⁶⁸ V. ö. 57. sz. jegyzettel

⁶⁹ V. ö. 60. sz. jegyzettel

⁷⁰ A határszéli csendőrség jogait az 1912-es csendőrségi utasítás tartalmazta:

„a./ A határon átkelő figyelemmel kísérése, a határmentén felmerülő – államrendészeti szempontból fontosabb – mozzanatokról és eseményekről tájékoztatás szerzése és az észleltektől az illetékes hatósággal való közlése;

b./ Államellenes nyomtatványok becsempészésének megakadályozása és feljelentése;

c./ Idegen politikai ügynökök megfigyelése;

d./ Külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtásának ellenőrzése az 1912. évi 48999/V-a. és az 58320/V-a. sz. belügyminiszteri rendeletben meghatározott mérvben;

e./ A kémkedés megakadályozása, esetleg a kémek elfogása és az illetékes hatóságoknak való átadása;

f./ A szomszédos állam lakói részéről személyek és tárgyak ellen jöhető erőszakos támadás meggátolása, különösen pedig katonai védművek, az ország határának jelölésére szolgáló határjelek, jelzők, katonai vagy polgári hatóság által felállított földmérési jelek megromlásának, megsemmisítésének vagy megváltoztatásának megakadályozása, a tettesek kinyomozása és az illetékes hatóságnak való feljelentése vagy – szükségeshez mérten – átadása;

g./ Kitiltott, rendőrileg kifogás alá eső és magukat igazolni nem tudó gyanús személyeknek az állam területére szándékoltt belépésében való megakadályozása;

h./ Nyomozott, vagy valamely büntetendő cselekménnyel gyanúsított és a törvények vagy a fennálló szabályok értelmében előzetesen letartóztatható egyéneknek a határszálen való elfogása;

i./ Toloncok kísérése;

j./ Fegyverek, lőszerek és hadiszerek ki- és bevitelének ellenőrzése, valamint tilalom esetén ilyenek és más tiltott tárgyak kivitelének és behozatalának megakadályozása;

k./ Hadköteles egyén kiszökésének megakadályozása;

l./ Kerítés /nőcsempészet, leánykereskedés/ meggátolása és feljelentése;

m./ A határszéli vasúti és gőzhajó állomásokon az államrendészeti és közegészségügyi szabályok betartásának ellenőrzése;

n./ A határ szálen lévő szállodák, vendéglők, korcsmák, kávéházak és egyéb nyilvános helyek ellenőrzése;

o./ Azon a határvonalon, ahol utlevél kötelezettség áll fenn és ahol ez kifejezetten a csendőrségre bízott: az utlevelek vizsgálata, bélyegtelen határátkelési igazolványok kiállítása;

p./ Az utlevél szabályok áthágása, a tilos visszatérésre és külföldiek bejelentésére, valamint lakhatására vonatkozó szabályok megszegése által elkövetett kihágások följelentése;

r./ A csempészet megakadályozása és az erre hivatott közegek támogatása;

s./ A tiltott kivándorlás megakadályozása, a kivándorlásról szóló 1909. évi II. tc. és a vonatkozó 57 000/1909. sz. BM végrehajtási utasítás rendelkezései betartásának ellenőrzése, valamint e törvény megszegése által elkövetett büntetett vétség és kihágások feljelentése.”

SZUT-1912: op. cit. 307–308. p.

⁷¹ PARÁDI: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914.

⁷² V. ö. 60. sz. jegyzettel

⁷³ PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai.

⁷⁴ Loc. cit.

⁷⁵ V. ö. 40. sz. jegyzettel⁷⁶ Loc. cit.Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK

- BERKÓ — BERKÓ Iván (szerk.): *A Magyar Királyi Honvédség története 1868-1918*. Budapest, 1928, Atheneum. 601 p.
- CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. — CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 186 p. HU-ISBN 963 9079 40 5 /Pannon Könyvek./ HU-ISBN 0237-4277
- CSIZMADIA — CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976, Akadémia. 560 p. HU-ISBN 963 05 0713 7
- DEÁK Ferenc — DEÁK Ferenc: *Adalékok a magyar közjoghoz*. Pest, 1865, s. n.
- FINSZTER — FINSZTER Géza: *A rendészet elmélete* Budapest, 2003, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. 262 p. HU-ISBN 963 224 701 9
- GALÁNTAI — GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918*. Budapest, 1985, Kossuth. 387 p. HU-ISBN 963 09 2589 3
- GRATZ — GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora*. I–II. köt. Budapest, 1934, s. n.,
- PARÁDI: *A határszéli csendőrség*. — PARÁDI József: *A határszéli csendőrség*. Budapest, 1984, Határőrség. 91 p.
- PARÁDI József: *A magyar rendvédelem története*. — PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris. 367 p. HU-ISBN 963 04 7958 3
- PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben*. — PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben*. Budapest, 2003, Tipico Design. 186 p. HU-ISBN 963 7623 31 0. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 2./
- PRESZLY — PRESZLY Lóránd: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1918*. Budapest, 1926, Hírlap Nyomda. 142 p.
- REKTOR — REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Cleveland, Ohio, USA, 1980, Árpád. 552 p. USA-ISBN 0 934214 01 8
- SZAKÁLY: *A magyar tábort csendőrség története 1938-1945*. — SZAKÁLY Sándor: *A magyar tábort csendőrség története 1938-1945*. Budapest, 2000², Ister. 173 p. HU-ISBN 963 9243 28
- TISZA — TISZA Miksa: *Magyarország rendőrségeinek története*. Igló, 1913, Szepesi Lakok Nyomda. 327 p.

TANULMÁNYOK

- BENCSIK — BENCSIK Péter: A kisebb határszéli forgalom Magyarországon és a szomszédos államok között 1898–1941. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIII. évf. (2007) 16. sz. 15–24. p. HU-ISBN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 2002. november 12-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A rendvédelmi szakképzés története*” című XVI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- CSAPÓ: A csendőrség és a városok 1881-1914. — CSAPÓ Csaba: A csendőrség és a városok 1881-1914. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (2000) 12. sz. 43–48. p. HU-ISBN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1999. október 6-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában*” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- DEÁK Ágnes: Államrendőrség és besúgóhálózat Magyarországon egy rendszerváltás fordulatos hónapjaiban 1860-1861. — DEÁK Ágnes: Államrendőrség és besúgóhálózat Magyarországon egy rendszerváltás fordulatos hónapjaiban 1860-1861. *Századok*, XL. évf. (2006) 6. sz. 1551–1574. p. HU-ISBN 0039-8098
- DEÁK Ágnes: Egy régi politikai rendszerváltás és az államrendőrség 1867. *Történelmi Szemle*, XLIX. évf. (2007) 3. sz. 351–372. p. HU-ISBN 0040-9634
- ERNYES — ERNYES Mihály: A véderő alkalmazása rendvédelmi feladatokra a dualizmus időszakában Pécsen. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (2000) 12. sz. 55–57. p. HU-ISBN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1999. október 6-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában*” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- FORRÓ — FORRÓ János: A csendőrség története. A csendőrs. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III. évf. (1993) 4. sz. 132–151. p. HU-ISBN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti

- Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- HESZTERA: Die Kommandostrukturen der Gendarmerie von 1850 bis 1993. — HESZTERA Franz: Die Kommandostrukturen der Gendarmerie von 1850 bis 1993. [A csendőrség parancsnoki rendszere 1850-1993]. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1994) 5. sz. 18–27. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Háború, forradalom, Trianon*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- KESERŰ A rendvédelmi szervek újjászervezése 1919 és 1924 között. — KESERŰ István: A rendvédelmi szervek újjászervezése 1919 és 1924 között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10. sz. 59–65. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre*” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- KOMÁROMI — KOMÁROMI Gábor: A magyar Királyi Csendőrség szervezeti változásai 1919-1925. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1994) 5. sz. 90–91. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Háború, forradalom, Trianon*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- MEZEY: A kivételes hatalom. — MEZEY Barna: A kivételes hatalom. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1994) 5. sz. 4–6. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Háború, forradalom, Trianon*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- MEZEY: Rendvédelmi jog a két világháború között. — MEZEY Barna: Rendvédelmi jog a két világháború között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, V. évf. (1995) 6. sz. 61–63. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1994 októberében Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*A két világháború közötti Magyar Királyság rendvédelme*” című VI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI Ákos — PARÁDI Ákos: A magyar rendvédelem civil szerveződése 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XV. évf. (2008) 18. sz. 63–85. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 2004. október 13-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Karhatalmi feladatok a bűnmegelőzés és a békefenntartás szolgálatában Európában a XIX-XX. században*” című XVIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. — PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. *Belügyi Szemle*, XXXI. évf. (1983) 1. sz. 62–66. p. HU-ISSN 0133-6738
- PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakmai szervezete a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. — PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakmai szervezete a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CI. évf. (1988) 1. sz. 56-92. p. XLIX. évf. (1986) 3. sz. 541–570. p. HU-ISSN 0017-6540
- PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, LI. évf. (1988) 1. sz. 56–92. p. HU-ISSN 0017-6540
- PARÁDI József: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szervezete a Magyar Királyi Csendőrség. — PARÁDI József: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szervezete a Magyar Királyi Csendőrség. *Belügyi Szemle*, XXXVII. évf. (1989) 2. sz. 35–40. p. HU-ISSN 0133-6738
- PARÁDI: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, LII. évf. (1989) 2. sz. 177–196. p. HU-ISSN 0017-6540
- PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. — PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1994)

5. sz. 13–17. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háború, forradalom, Trianon” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A magyar határőrizet 1867-1945. — PARÁDI József: A magyar határőrizet 1867-1945. *Határőrségi Tanulmányok*, (1997) 1. sz. különszám. 11–35. p.
- PARÁDI József: A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig. — PARÁDI József: A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig. *Határőrségi Tanulmányok*, (1999) 5. sz. különszám. 27–48. p.
- PARÁDI: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. — PARÁDI József: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10. sz. 98–147. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig. — PARÁDI József: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig. In BODA József (szerk.): *A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században. A magyar büntetés-végrehajtás, csendőrség, határőrség, koronaőrség, rendőrség, vám- és pénzügyőrség*. Budapest, 2004, Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központ – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány, 74–109. p. A tanulmány korábbi változata 2003. nyarán Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány által szervezett magyar rendvédelem-történeti témájú nyári szabadegyetemen. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. — PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 14. sz. 91–94. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 2000. november 8-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Az ezer éves magyar rendvédelem” című XIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A csendőrtisztképzés és a fizetési osztályba sorolt állami alkalmazottak szakvizsgarendszere. — PARÁDI József: A csendőrtisztképzés és a fizetési osztályba sorolt állami alkalmazottak szakvizsgarendszere. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIII. évf. (2007) 16. sz. 100–104. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 2002. november 12-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A rendvédelmi szakképzés története” című XVI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A magyar rendvédelem személyi állományának szociális viszonyai 1867-1945. — PARÁDI József: A csendőrség magyarországi története. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVI. évf. (2008) 19. sz. 57–58. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 2003. november 11-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A rendvédelem humán viszonyai” című XVII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A csendőrség magyarországi története. — PARÁDI József: A csendőrség magyarországi története. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVI. évf. (2008) 19. sz. 63–87. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 2005. október 6-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Másfél évtized nemzeti rendvédelem-történetünk kutatásának szolgálatában” című XIX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- RAVASZ — RAVASZ István: A Magyar Királyi Honvédség karhatalmi jogosultságai *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, V. évf. (1995) 6. sz. 81–88. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1994. októberében Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háborúból a diktatúrába” című VII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SAKÁLY: A két világháború közötti rendvédelmi szervek tevékenységének néhány jellemzője. — SAKÁLY Sándor: A két világháború közötti rendvédelmi szervek tevékenységének néhány jellemzője. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, II. évf. (1992) 3. sz. 29–34. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanul-

- mány korábbi változata 1991. november 19-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Tradíció és korszerűség*” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SZIKINGER — SZIKINGER István: A rendvédelmi jog szabályozása a dualizmus korában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III. évf. (1993) 4. sz. 187–197. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi területei. — ZACHAR József: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi területei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, I. évf. (1991) 1. sz. 17–29. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1990. április 24-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A magyar rendvédelmi testületek és az önkormányzati szervezetek kapcsolata 1848-1945*” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: Tradíció és folyamatosság az osztrák rendvédelmi szervezeteknél. — ZACHAR József: Tradíció és folyamatosság az osztrák rendvédelmi szervezeteknél. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, II. évf. (1992) 4. sz. 8–20. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Tradíció és korszerűség*” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: A politikai irányzatok rendvédelmi koncepciói a dualizmus korában. — ZACHAR József: A politikai irányzatok rendvédelmi koncepciói a dualizmus korában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III. évf. (1993) 4. sz. 8–20. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: Az osztrák-magyar haderő rendfenntartó szerepe az első világháború idején. — ZACHAR József: Az osztrák-magyar haderő rendfenntartó szerepe az első világháború idején. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1994) 5. sz. 7–12. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Háború, forradalom, Trianon*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből. — ZACHAR József: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VII. évf. (1997) 8. sz. 105–109. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig*” című VII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: Az osztrák rendvédelmi modell történelmi gyökerei. — ZACHAR József: Az osztrák rendvédelmi modell történelmi gyökerei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10. sz. 202–206. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre*” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SZABÁLYZATOK
- SZUT-1912 — *Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára*. Budapest, 1912, Várnay és Fia Municipia Kiadóhivatala. 384 p.
- KÉZIRATOK
- PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. — PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. Bölcsészka-ri disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1984.

LEVÉL-, IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRAK

- MOL, K-149. — Magyar Országos Levéltár, BM rezervált K-149. convolutum.
 MOL, K-150. — Magyar Országos Levéltár, BM általános K-150. convolutum.

JOGSZABÁLYOK

- 1840/IX. tc. — 1840/IX. tc. a mezei rendőrségről
 1867/XII. tc. — 1867/XII. tc. a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.
 1879/VIII. tc. — 1879/VIII. tc. a berlini szerződés beczikkelyezésének tárgyában
 1979/LII. tc. — 1979/LII. tc. a Bosznia-Hercegovinával való vámkapcsolat létesítése tárgyában
 1880/VI. tc. — 1880/VI. tc. Bosznia-Hercegovinának az 1878. évi július 13-án kelt berlini szerződés által, az Osztrák-Magyar Monarchiára átruházott közigazgatása tekintetében szükséges intézkedések tárgyában.
 1888/XIV. tc. — 1888/XIV. tc. az Osztrák-Magyar Monarchiának Romániával, a Monarchia két állama és Románia közt fennforgott határvillongások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött, s Bukarestben 1887. évi december 7.-én, november 25.-én aláírt nemzetközi egyezmény beczikkelyezéséről.
 1903/VI. tc. — 1903/VI. tc. az útlevélügyről
 1903/VII. tc. — 1903/VII. tc. három új csendőrkerület felállítása tárgyában
 49 396/1891. BM. r. — 49 396/1891. BM. r. a határvonal jelölésére szolgáló építmények és természetes képződmények védelme tárgyában
 50 341/1891. ME. r. — 50 341/1891. ME. r. a határ őrizete tárgyában
 58 320/1912. BM. kr. — 58 320/1912. BM. kr. a határrendőrség és a határszéli csendőrség hatáskörének szabályozása tárgyában
 5047/1919. ME. r. — 5047/1919. ME. r. a magyarországi rendőrségek államosítása tárgyában

Mellékletek jegyzéke:*I. sz. melléklet*

A dualizmus kori Magyar Királyság rendvédelmi testületeinek létszáma és egymáshoz viszonyított aránya. 103

II. sz. melléklet

A dualizmus kori Magyar Királyság határőrizetében szolgálatot teljesítő személyi állomány a XIX. sz. elején. 103

II. sz. melléklet

A Magyar Királyi Csendőrség felügyelete alatt álló lakosság és terület 1903. után. 103

II. sz. melléklet

Az ország belsejében és a határ mentén szolgálatot teljesítő csendőrség szervezeti felépítése. 104

II. sz. melléklet

A hírszerzés szervezete. 104

**A dualizmuskori Magyar Királyság rendvédelmi testületeinek
létszáma és egymáshoz viszonyított aránya**

Testület	Létszám	% -os arány
Állami és önkormányzati rendőrségek hozzávetőlegesen:	12 000 fő	35,63 %
Magyar Királyi Csendőrség:	12 000 fő	35,63 %
Büntetés-végrehajtás:	3000 fő	8,91 %
Magyar Királyi Vámhivatalok:	300 fő	0,89 %
Magyar Királyi Pénzügyőrség:	5 500 fő	16,33 %
Magyar Királyi Testőrségek:	142 fő	0,42 %
Magyar Királyi Koronaőrség:	58 fő	0,17 %
Képviselőházi őrség:	78 fő	0,23 %
Magyar Királyi Határrendőrség:	600 fő	1,79 %
Mind összesen:	33 678 fő	100,00 %

Forrás: PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris, 283. p.

A dualizmuskori Magyar Királyság határőrizetében szolgálatot teljesítő személyi állomány a XIX. sz. elején

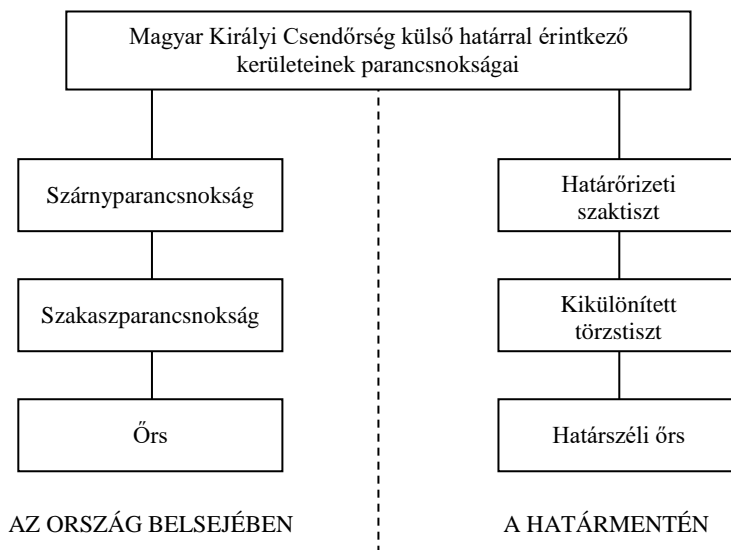
A határőrizetben részt vevő szervek	A személyi állománynak		Összesen:
	a szerb és a román határon	az örökös tartományok irányában	
	állomásozó része		
Magyar Királyi Határrendőrség	180	271	451
Határszéli csendőrség	1052		1052
A Magyar Királyi Pénzügyőrség határőrizetben részt vevő erői	250□300	249□299	499□599
Vámhivatalok	80	71	251
Vesztegintézetek	39		39
Egészségügyi állomások	36	36	72
Révihivatalok		60□70	60□70
A határszéli erdőhatóságok fegyveres tagjai	150□200	200□250	350□450
Összesen:	1787□1887	987□1097	2824□2934

Forrás: PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996, Osiris, 284. p.

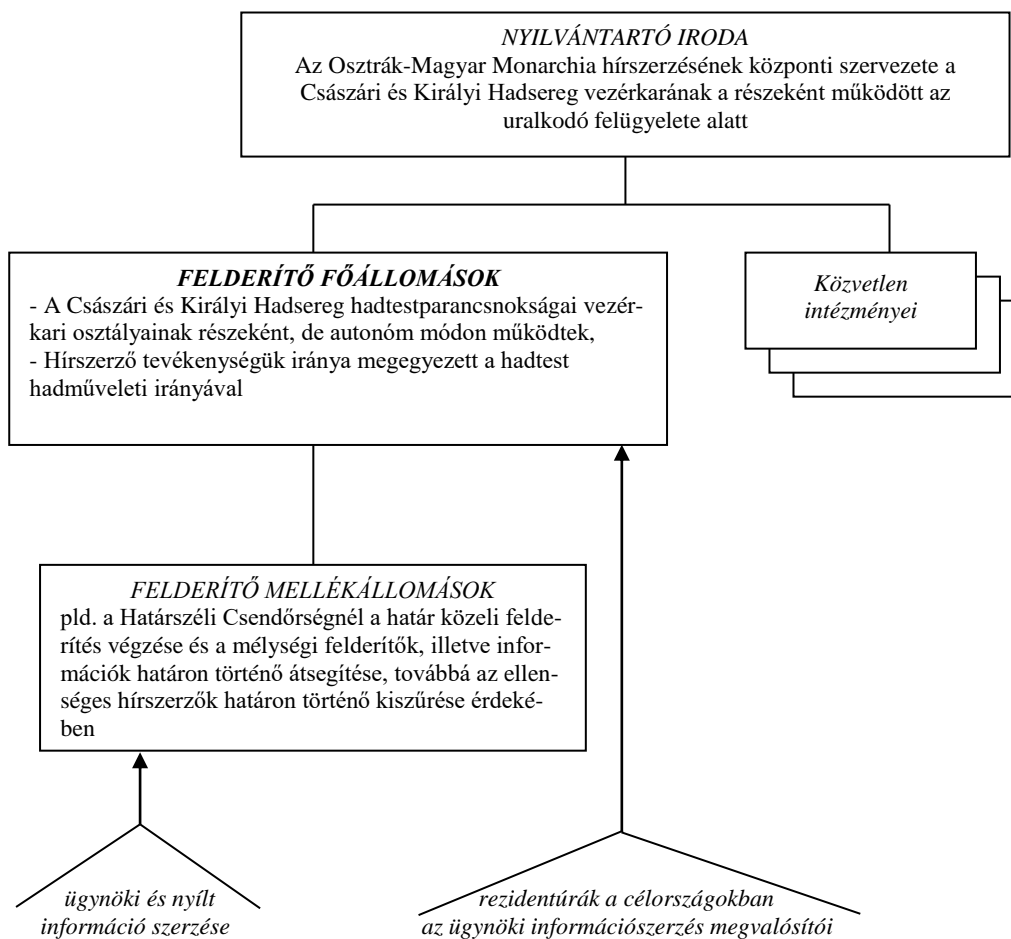
A Magyar Királyi Csendőrség felügyelete alatt álló lakosság és terület 1903. után

A csendőrkerületi parancsnokság					Egy csendőrre esik átlag	
száma	székhelye	felügyeleti területéhez tartozó vármegyék	területi nagy- sága km ² -ben	lakos	km ²	lakos
I.	Kolozsvár	Kolozs, Torda, Aranyos, Kisküküllő, Szolnok-Doboka, Udvarhely, Alsó-Fehér, Szilágy	28.804,55	1.328.278	23,50	1094
II.	Szeged	Csanád, Csongrád, Torontál, Temes, Krassó-Szörény	81.418,99	1.834.696	10,46	1136
III.	Budapest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok, Bács-Bodrog, Borsod, Heves,	36.261,69	2.615.960	26,66	1928
IV.	Kassa	Abaúj-Torna, Gömör és Kishont, Sáros, Szepes, Máramaros, Bereg, Ugocsa, Ung, Zemplén,	39.120,00	1.769.467	27,01	1227
V.	Pozsony	Pozsony, Nyitra, Trencsén, Árva, Turóc, Liptó, Zólyom, Nógrád, Hont, Bars, Esztergom, Komárom,	36.081,14	2.262.029	25,53	1600
VI.	Székesfehérvár	Fejér, Tolna, Sopron, Moson, Baranya, Vas, Somogy, Zala, Veszprém, Győr,	40.510,43	2.604.761	26,20	1684
VII.	Brassó	Brassó, Háromszék, Szeben, Hunyad, Csík, Maros-Torda, Beszterce-Naszód,	32.840,65	1.209.078	18,67	750
VIII.	Debrecen	Hajdú, Bihar, Békés, Arad, Szabolcs, Szatmár	80.481,20	2.462.820	25,06	2024
Összesen:			275.005,84	16.175.589		

Forrás: PARÁDI József et al. (szerk.): *A határszéli csendőrség (1891-1914.)* Budapest, 1984, Határőrség.

Az ország belsejében és a határ mentén szolgálatot teljesítő csendőrség szervezeti felépítése

Forrás: PARÁDI József et al. (szerk.): A határszéli csendőrség (1891-1914.) Budapest, 1984, Határőrség.

A hírszerzés szervezete

Forrás: PARÁDI József et al. (szerk.): Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században. II. köt. Csendőrség a határőrizetben. Budapest, 2003, Tipico Design, 178. p. /A magyar rendvédelmi szervezetek története/